de Kanttekening

NOVEMBER 2026 | **DEKANTTEKENING.NL** | PRIJS **€7,49**

Vrij, moedig & inclusief

Turkse politicus Ömer Faruk Gergerlioğlu (DEM):

‘Noodmaatregelen na staatsgreep in Turkije hebben hele levens verwoest’



Frankrijk in crisis: het midden verzwakt, de flanken groeien

Inhoudsopgave

de Kanttekening **MAGAZINE**

COLOFON

November 2026
Jaargang 9 - nr. 102

UITGEVER
De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR
Mehmet Cerit

REDACTIE EN EINDREDACTIE
Tayfun Balçik, Ewout Klei, Majorie van Leijen, Erik Prins en Mariska Jansen

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE
Tayfun Balçik, Mehmet Cerit, Arnon Grunberg, Erik Prins, Majorie van Leijen, Mariska Jansen, Ewout Klei, Lotfi El Hamidi, Kiza Magendane, Bas Kok

BEELD COVER
De Turkse politicus Ömer Faruk Gergerlioglu in het parlement van Turkije.
Beeld: Ömer Faruk Gergerlioglu.

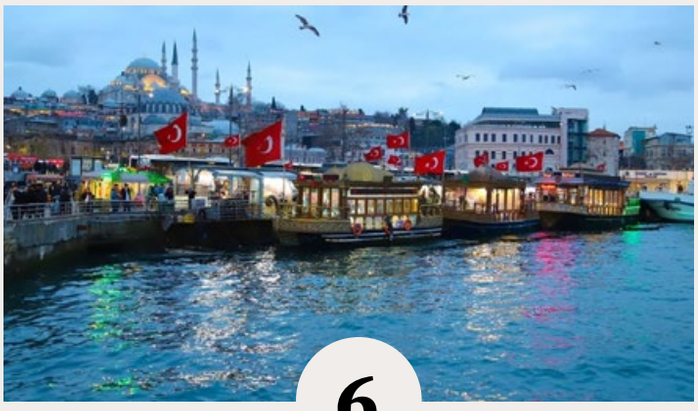
Franse jongeren botsen met oproerpolitie in Lille (24-10-2026)
Beeld: FRANCOIS LO PRESTI / AFP

CONTACT / INFORMATIE
010-2013740
info@dekanttekening.nl
www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt mede mogelijk gemaakt door:

IMAA Accountancy & Advies B.V



6

Noodmaatregelen na staatsgreep in Turkije hebben ‘hele levens verwoest'

OP DE COVER

10

Frankrijk in crisis: het midden verzwakt, de flanken groeien

OP DE COVER



OP DE COVER

06 Noodmaatregelen na staatsgreep in Turkije hebben ‘hele levens verwoest'

COLUMN

09 Samenleven met de moordenaar van je kind – Arnon Grunberg

OP DE COVER

10 Frankrijk in crisis: het midden verzwakt, de flanken groeien

SAMENLEVING

13 De versterkte gebedsoproep: wen er maar aan – Lotfi El Hamidi

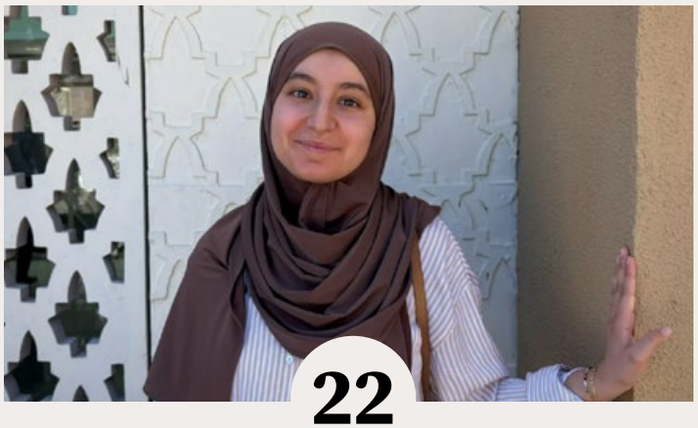
14 Protest bij Tweede Kamer tegen ‘dagelijkse islamofobie’

16 Hoe de vestiging van een islamitisch centrum Barendrecht verdeelde

19 Dit lijden van mij mag even marineren – Kiza Magendane

20 Draagmoederschap? ‘Wie zijn wij om te zeggen dat het niet mag?’

22 ‘Het gevoel tweederangsburger te zijn, herken ik bij Palestijnen’



22

‘Het gevoel tweederangsburger te zijn, herken ik bij Palestijnen’

● SAMENLEVING

Met hulp van Frontex komen vluchtelingen terecht in Libische detentiekampen

● WERELD

30





34

Syrische journalisten willen hulp bij opbouw vrije pers

● WERELD

● **NIEUW IN NEDERLAND**

24 Kort nieuws Nieuw in Nederland

● **WERELD**

26 Duitsland op een kantelpunt: ‘De AfD radicaliseert verder’

29 Bob Scholte kan niks met ‘witheid – Tayfun Balçik

30 Met hulp van Frontex komen vluchtelingen terecht in Libische detentiekampen

33 Leesachterstand heeft een postcode – Bas Kok

34 Syrische journalisten willen hulp bij opbouw vrije pers

38 Waarom brengt een corruptieschandaal van miljarden Erdogan niet aan het wankelen?

40 Israëlische artsen: Palestijnse gevangen worden systematisch gemarteld

44 NAZA: schokkende documentaire geeft inkijk in genocide in Gaza

● **KUNST & CULTUUR**

46 Maand van de geschiedenis | Afro-Amerikaanse gevechtspiloten hielpen Europa bevrijden

47 Yellow Letters: Een Turks echtpaar verliest alles door repressie van de staat

In het kort.

UWV-medewerkers melden discriminatie: ‘Biculturele achternaam leidt tot hogere boetes’



BEELD: PIXABAY

Bij uitkeringsinstantie UWV zijn ernstige signalen van discriminatie op de afdeling Handhaving. Mensen met een biculturele achternaam zouden vaker en hogere boetes krijgen.

Medewerkers van de afdeling Handhaving spreken tegenover *AD* en *Het Parool* van een cultuur waarin mensen met een biculturele achternaam en mensen van kleur stelselmatig strenger worden beoordeeld dan anderen. Volgens klokkenluiders verdwijnt de objectiviteit zodra een cliënt een migratieachtergrond heeft, met hogere boetes en ongelijke behandeling tot gevolg.

Volgens het *AD*, dat op basis van een tip sprak met meerdere mensen in verschillende lagen van de organisatie, zijn racisme en discriminatie ‘onlosmakelijk verbonden met het functioneren van de afdeling Handhaving’. Er zou volgens de krant zowel sprake zijn van discriminerende opmerkingen over collega’s van kleur als over groepen in de samenleving. Verder worden vaker en hogere boetes opgelegd aan mensen met een biculturele achternaam.

Het bestuur van de instantie zou volgens *Het Parool* al sinds december beschikken over de resultaten van een intern onderzoek dat naar aanleiding van klachten was uitgevoerd, maar de minister werd pas recent op de hoogte gebracht. Uit dit onderzoek bleek dat er inderdaad onderscheid werd gemaakt.

De onthullingen doen denken aan de toeslagenaffaire, waarbij mensen van kleur ten onrechte werden bestempeld als fraudeurs. •

55-plussers met een migratieachtergrond vaker arm

55-plussers die in het buitenland zijn geboren, leven vaker onder het sociaal minimum dan 55-plussers die in Nederland zijn geboren. Dat blijkt uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De meeste in het buitenland geboren 55-plussers komen uit Suriname, Indonesië of Turkije.

Het aantal 55-plussers dat in het buitenland is geboren, is gestegen van 454.000 in 2012 naar 758.000 in 2024. Suriname, Indonesië, Turkije en Marokko zijn de landen waar de meeste van deze 55-plussers vandaan komen. Deze groep werd de afgelopen jaren sterk aangevuld met mensen uit landen als Iran, Irak en Syrië, waar veel vluchtelingen vandaan zijn gekomen. Sinds de Russische invasie is er bovendien een sterke toename van het aantal Oekraïense 55-plussers in Nederland.

De structurele economische kloof tussen 55-plussers die in Nederland zijn geboren en 55-plussers die in het buitenland zijn geboren, heeft volgens het CBS deels te maken met de kortere verblijfsduur van de laatste groep, waardoor zij geen recht hebben op een volledig AOW-pensioen. Uit onderzoek van het CBS blijkt dat deze groep ook vaker een uitkering ontvangt dan 55-plussers die in Nederland zijn geboren.



OUDERE MANNEN ZITTEN OP EEN BANKJE IN AMSTERDAM, 2011. BEELD: STADSARCHIEF AMSTERDAM/SELMA SCHOENMAKERS

Een specifiek knelpunt is de situatie van Surinaamse 55-plussers. Zij kampen vaak met een AOW-gat, omdat de jaren die zij vóór de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 hebben gewerkt niet meetellen voor de opbouw van hun Nederlandse AOW-pensioen. •

Contactorgaan Moslims en Overheid kritisch op nieuwe pogingen Den Haag gebedsoproep en rituele slacht aan banden te leggen

Het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) reageert op LinkedIn op de nieuwe politieke plannen rond versterkte gebedsoproepen en ritueel slachten. Volgens het orgaan raken beide onderwerpen direct aan de vrijheid van godsdienst. Daarom moeten voorstellen eerst goed worden getoetst aan feiten en aan wat er in de praktijk al gebeurt.

In de Tweede Kamer ligt er nu een initiatiefwetsvoorstel van de partijen JA21 en SGP om versterkte gebedsoproepen landelijk te beperken. De partijen vinden dat moskeeën nu te veel ruimte hebben om geluid te versterken. Gemeenten mogen daar nu zelf regels voor maken, maar de indieners willen landelijke afspraken. Het luiden van de kerkklokken valt echter niet onder het voorstel. De Raad van State heeft eerder gewaarschuwd dat het beperken van de islamitische gebedsoproep de godsdienstvrijheid raakt. Het is nog onduidelijk of er genoeg steun is voor de nieuwe regels.

CMO wijst erop dat een landelijke nulmeting uit 2026 laat zien dat de meeste gemeenten geen problemen ervaren met de oproep tot gebed. Waar wel vragen spelen, wordt volgens het orgaan al gewerkt met bestaande wetgeving, overleg en lokaal maatwerk. Dat zou volgens het CMO moeten meewegen voordat er nieuwe landelijke beperkingen komen.

Ook de discussie over ritueel slachten is terug op de agenda. De Partij voor de Dieren wil opnieuw een verbod op onbedwelmd slachten. Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur Silvio Erkens (VVD) staat daar persoonlijk positief tegenover. CMO benadrukt echter dat er al jaren afspraken bestaan over onverdoofd ritueel slachten, waaronder een convenant dat volgens een evaluatie uit 2021 heeft geleid tot betere bescherming van dieren.

Volgens CMO kan beperking van religieuze slacht alleen als daar een sterke en goed onderbouwde reden voor is. •



MOSKEE AMERSFOORT. BEELD: EWOUT KLEI

Hoofdredactioneel.

Eindigt het tijdperk van Europese welvaart?



MEHMET CERIT

Hoofdredacteur / Directeur.

Al weken is het onrustig in Frankrijk. Wat eind september begon met protesten van scholieren tegen de slechte omstandigheden op school, is uitgegroeid tot een brede protestbeweging. Inmiddels hebben ook studenten, vakbonden en de 'gele hesjes' zich bij de protesten aangesloten. Het gaat allang niet meer alleen over het onderwijs, maar ook over de stijgende kosten van levensonderhoud, bezuinigingen en de sombere toekomstperspectieven van jongeren. Daar komt bij de onvrede over de politiek, die er al jaren niet in slaagt maatschappelijke problemen op te lossen en onvoldoende naar burgers luistert.

Frankrijk is niet het enige land waar mensen massaal de straat op gaan. Ook in Spanje, Italië en Griekenland protesteerden duizenden mensen tegen de hoge kosten van levensonderhoud, het gebrek aan betaalbare woningen en de slechte staat van het onderwijs.

Vooral in Frankrijk gaan de demonstraties gepaard met geweld. Journalist Simon Kuper, die in Parijs woont, vertelde zondag bij *Buitenhof* hoe de supermarkt tegenover zijn huis werd geplunderd.

Historicus Niek Pas legt in een interview met *de Kanttekening* uit waarom de huidige protesten niet te vergelijken zijn met de studentenopstanden van 1968, een andere grote protestgolf in Frankrijk. Destijds ging het om de verdeling van de groeiende welvaart. Nu is er volgens hem sprake van een 'krimpcrisis', de verdeling van groeiende armoede. Schaarste, koopkrachtverlies en economische onzekerheid staan centraal. De protesten doen hem denken aan de broodoproeren uit de vroegmoderne tijd, toen mensen in opstand kwamen tegen armoede en hoge voedselprijzen. In Amsterdam hadden we ooit het aardappeloproer.

> 'In Amsterdam hadden we ooit het aardappeloproer'

Zijn de demonstraties in Frankrijk en andere Europese landen een voorbode van het einde van dat schijnbaar eindeloze tijdperk van Europese welvaart?

Zo stellig kun je het niet stellen, maar ik denk dat er wel iets aan de hand is. Europa behoort nog altijd tot de rijkste delen van de wereld. Maar die rijkdom is niet eerlijk verdeeld. Ruim 57 procent van het nettovermogen van huishoudens in de eurozone is in handen van de rijkste 10 procent. Tegelijkertijd leeft ruim 15 procent van de Fransen onder de armoedegrens.

Wat de demonstranten in Frankrijk en Italië ook dwarszit: de stijgende defensie-uitgaven, terwijl op andere voorzieningen wordt bezuinigd. Die onvrede zou ook in Nederland kunnen groeien. Onze politici zeggen dat we ons moeten voorbereiden op een mogelijke oorlog met Rusland en in staat moeten zijn onszelf te verdedigen. Maar voor veel mensen blijft die dreiging abstract.

Daar komen internationale ontwikkelingen bij die Europa voor grote uitdagingen stellen: de afhankelijkheid van de Verenigde Staten op het gebied van technologie en defensie, de economische concurrentie met China en de snelle ontwikkeling van kunstmatige intelligentie. Europa moet in hoog tempo miljarden investeren in defensie, technologie en verouderde infrastructuur, terwijl burgers verwachten dat wonen, zorg, onderwijs en sociale voorzieningen betaalbaar blijven.

Europese regeringen staan voor moeilijke keuzes. Als zij de zorgen van burgers niet weten weg te nemen, zal de maatschappelijke onvrede verder groeien. Daarvan profiteren extreemrechtse partijen. In Frankrijk staat Marine Le Pen hoog in de peilingen en in Duitsland wint de radicaal-rechtse AfD verder terrein.

Europa staat voor een helse klus. Het moet de economie en veiligheid versterken, maar ook burgers tevreden houden. Europese welvaart gaat niet alleen om economische groei, maar ook om de subjectieve beleving daarvan. De vraag of mensen daarvan profiteren. Juist dat staat onder druk.

Op de cover.

Noodmaatregelen na staatsgree levens verwoest'



BEELD: PIXABAY

Na de mislukte staatsgreep van 2016 verloren duizenden mensen in Turkije hun baan en werden ze buitengesloten. Een nieuw rapport laat zien hoe de decreten van de regering-Erdogan levens kapot hebben gemaakt.

TAYFUN BALÇIK

De pro-Koerdische parlementariër Ömer Faruk Gergerlioglu presenteerde onlangs een rapport van het Platform voor Gerechtigheid voor Slachtoffers, dat opkomt voor mensen die zijn getroffen door de noodmaatregelen na de mislukte staatsgreep van 2016. Gergerlioglu was zelf ook bij het onderzoek betrokken. Het rapport kwam tot stand onder leiding van onder anderen socioloog Bayram Erzurumluoglu, die zelf door een nooddecreet zijn baan verloor.

In totaal hebben sinds 2017 meer dan 33.000 mensen aan het onderzoek deelgenomen, voornamelijk slachtoffers van de noodmaatregelen en hun familieleden. Bij de mislukte staatsgreep vielen meer dan 250 doden. Daarna trad de regering van Erdogan hard op tegen de Gülenbeweging, die verantwoordelijk werd gehouden voor de couppoging. Veel aanhangers werden als terroristen bestempeld, vaak zonder dat hun individuele betrokkenheid was aangetoond. De gevolgen van die repressie zijn tien jaar later nog altijd voelbaar. Gergerlioglu vertelt over de bevindingen van het onderzoek.

Tijdens de presentatie van het rapport sprak u van 'genocide' op de Gülenbeweging. Waarom gebruikt u die term?

'Omdat we 216 afzonderlijke misdrijven tegen de menselijkheid hebben vastgesteld. Het gaat om praktijken die doen denken aan de nazitijd, zoals het aanbrengen van kruisen op deuren van men-

p in Turkije hebben 'hele

'Zelfs nu, jaren later, verbergen mensen nog voor de buitenwereld dat ze zijn ontslagen'

sen die als terreurverdachten worden beschouwd. Tijdens de noodtoestand in Turkije ging het nog verder. Niet alleen onschuldige mensen werden getroffen, maar ook hun partners, kinderen, kleinkinderen en andere familieleden.'

Maar die werden toch niet uitgemoord?
'Bij genocide moeten we niet alleen denken aan het doden van mensen in gaskamers. Ook het uitsluiten van een groep uit het sociale en politieke leven, hen tot armoede en wanhoop drijven en ervoor zorgen dat ook familieleden en kinderen worden getroffen, zijn zeer ernstige misdrijven tegen de menselijkheid. Zo wordt een hele generatie haar toekomst ontnomen.'

Op de omslag van het rapport lijken mensen levend begraven te worden. Tijdens de presentatie zei u dat vrouwen en kinderen in een kuil worden begraven, terwijl anderen aarde over hen heen scheppen. Wat bedoelt u daarmee?
'Volgens ons is bewust gekozen voor collectieve bestraffing. We hebben 216 categorieën van misdrijven tegen de menselijkheid vastgesteld, waarbij fundamentele rechten zijn geschonden, zoals de vrijheid van meningsuiting en godsdienst. Maar de gevolgen gaan veel verder. We zien meer sterfgevallen, hartaanvallen, kanker, depressies en echtscheidingen. Niet alleen de rechten van mensen zijn aangetast, maar ook hun gezondheid, gezinnen en sociale relaties. Hele levens zijn verwoest.'

Maar dat is iets anders dan levend begraven worden.
'Ja, niet letterlijk. Maar geestelijk en sociaal zijn deze mensen wel uit het leven verdreven. Dat gaat veel verder dan gewone bestuurlijke maatregelen of afzonderlijke schendingen van rechten.'

Heeft Turkije zijn culturele elite en middenklasse verloren?
'De noodtoestand heeft Turkije veel intellectueel talent gekost. Hoogopgeleide mensen, zoals onderzoekers en schrijvers, werden ontslagen, buitengesloten, gevangengezet of gedwongen het land te verlaten. Je kunt spreken van een intellectuele zuivering. Het gaat niet alleen om braindrain, maar ook om de verzwakking van de wetenschap en het intellectuele leven in Turkije.'

Volgens het rapport ligt het aantal zelfdodingen onder gülenisten veel hoger dan gemiddeld in Turkije: ruim 2 procent. Bijna 10 procent heeft aan zelfdoding gedacht of een poging gedaan.
'Als arts wil ik benadrukken dat zelfdoding nooit één oorzaak heeft. Maar een combinatie van ernstige depressie, plotselinge financiële problemen, sociaal isolement en wanhoop kan het risico vergroten. Tijdens de noodtoestand zagen we daar schrijnende voorbeelden van. Mensen die na hun ontslag in een ernstige psychische crisis belandden en een einde aan hun leven maakten. Zo waren er ziekenhuismedewerkers die naar de bovenste verdieping van hun ziekenhuis gingen en daar zelfmoord pleegden. Ook waren er politieagenten die na hun ontslag een einde aan hun leven maakten in het toilet van het politiebureau.'

'Eigenlijk zijn we al dood, maar we beseffen het niet'

Zulke berichten hebben de Turkse mainstreammedia nooit gehaald.
'Zelfs nu, jaren later, verbergen mensen nog voor de buitenwereld dat ze zijn ontslagen. Ik ken professoren die werkloos raakten en vervolgens op de markt tomaten en komkommers verkochten. Ook ontmoette ik hoogleraren geneeskunde die als pompbediende bij een tankstation wilden werken, maar zelfs daar niet werden aangenomen.

U gebruikt ook de term 'sociale dood'. Wat bedoelt u daarmee?
'Een slachtoffer van de noodmaatregelen zei ooit tegen mij: 'Eigenlijk zijn we al dood, maar we beseffen het niet.' Een ander vertelde me dat hij na zijn ontslag niet eens meer langs het raam durfde te lopen, uit angst dat zijn buren zouden zien dat hij thuis was en dus zijn baan had verloren. Kunt u zich dat voorstellen? Zelfs in zijn eigen huis durfde hij zich niet meer vrij te bewegen. Hij probeerde onzichtbaar te blij-



ÖMER FARUK GERGERLIOGLU

ven. Dat is wat we sociale dood noemen.'

'Stel dat een echtpaar ruzie krijgt. De ene partner kan de ander bedreigen bij de politie aangeven door te zeggen: 'Mijn echtgenoot is een FETÖ-aanhanger' [afkorting van Fethullahistische terreurorganisatie]. Ook in zakelijke relaties gebeurt dat. In de politiek worden ongewenste handelingen soms afgedaan als 'FETÖ-tactieken'.

Deze mensen zijn hun rechten en vrijheden kwijtgeraakt, worden buitengesloten en zijn financieel en geestelijk gevangen komen te zitten. Ze verloren niet alleen hun baan, maar kregen ook een stigma opgeplakt. In de ogen van de samenleving worden ze bijna verantwoordelijk gehouden voor al het kwaad.'

Daar hadden ook niet-gülenisten last van, toch?

'Zeker. Niet iedereen die via een nooddecreet werd ontslagen, was gülenist. Er waren ook linkse mensen en anderen die vanwege hun overtuigingen of om andere redenen slachtoffer werden. Zij kregen allemaal te maken met uitsluiting en stigmatisering.'

Er worden ook codes gebruikt om mensen als 'staatsgevaarlijk' aan te merken?

'Ja, in online systemen werden bij sollicitaties codes als 36 en 37 gebruikt. Wie eerder via een nooddecreet was ontslagen, kon daardoor ook in de particuliere sector moeilijk aan werk komen. Dat heb ik zelf meegemaakt. Na mijn ontslag als arts solliciteerde ik bij particuliere ziekenhuizen. Daar kreeg ik openlijk te horen dat ze wisten van mijn ontslag en bang waren zelf problemen met de staat te krijgen als ze mij aannamen. Het ziekenhuis kijkt niet naar zijn deskundigheid, maar is bang zelf onder druk te komen staan.'

Onderdrukking door de staat kan tot radicalisering leiden. Waarom is dat bij de slachtoffers van de nooddecreten niet gebeurd?

'De onderdrukking zorgde vooral voor angst, wanhoop en maatschappelijke uitsluiting. In plaats van te radicaliseren, probeerden mensen zich gedeisd te houden en zo min mogelijk op te vallen. Voor wie zijn baan verliest, zich zorgen maakt over zijn gezin en zelfs bang is voor zijn buren en familieleden, is overleven belangrijker dan verzet. Mensen trokken zich terug en probeerden te voorkomen dat hen nog meer ellende zou overkomen. Er was geen radicalisering, maar vooral angst en onderwerping.'

> 'Ze kregen niet alleen te maken met maatregelen van de staat, maar ook met uitsluiting door de samenleving'

Er was ook weinig tot geen solidariteit

'Inderdaad, ze misten een maatschappelijke basis die hen kon steunen, hen in staat stelde samen op te treden en hun vertrouwen kon geven. Ik denk bovendien dat deze groep geen sterke, gedeelde intellectuele traditie had en ook niet over georganiseerde vormen van solidariteit beschikte die onder zulke omstandigheden tot radicalisering hadden kunnen leiden.'

Wat bedoelt u daarmee?

'Als we deze groep vergelijken met andere maatschappelijke groepen, wordt het verschil duidelijker. Zo hebben we tijdens perioden van onderdrukking en conflict onder Koerden gezien dat familiebanden, contacten met buren en onderlinge solidariteit vaak een belangrijke rol speelden. Natuurlijk was die solidariteit niet overal en altijd even sterk. Maar zulke sociale banden konden voorkomen dat mensen geïsoleerd raakten en hadden invloed op hoe ze met onderdrukking omgingen.

Bij veel slachtoffers van de nooddecreten gebeurde juist het tegenovergestelde: zelfs mensen uit hun directe omgeving namen afstand. Ze kregen niet alleen te maken met maatregelen van de staat, maar ook met uitsluiting door de samenleving. Toen de mensen van wie ze steun verwachtten zich van hen afkeerden, werden hun angst en wanhoop nog groter.'

Hebben deze ervaringen de houding tegenover andere groepen blijvend veranderd?

'Onder slachtoffers ontstond geleidelijk ook meer begrip voor het leed van anderen. Dat gebeurde niet op grote schaal, maar het was wel een belangrijke ontwikkeling. Veel mensen die door de nooddecreten werden getroffen, leidden daarvoor een conservatief leven en hadden weinig oog voor het leed van groepen buiten hun eigen omgeving. Maar toen ze zelf te maken kregen met ernstige schendingen van hun rechten, uitsluiting en onrecht, begonnen ze beter te begrijpen wat Koerden, alevieten, linkse mensen en niet-moslimminderheden eerder hadden meegemaakt.'

Tegelijkertijd klinkt er vanuit de groepen met wie de slachtoffers meer empathie zeggen te voelen ook kritiek: 'Moesten jullie eerst zelf slachtoffer worden voordat jullie ons konden zien?'

'Koerden, alevieten, linkse mensen en niet-moslimminderheden zien het leed van de slachtoffers van de nooddecreten en leven met hen mee. Maar tegelijkertijd wantrouwen ze hen. Ze vrezen dat deze mensen, zodra hun eigen problemen voorbij zijn, weer de bestaande orde zullen omarmen en onverschillig worden voor het onrecht dat anderen wordt aangedaan.

Ik begrijp dat wantrouwen, gezien wat deze groepen zelf hebben meegemaakt. Toch vind ik het een eenzijdige houding. Je moet mensen niet bij voorbaat afschrijven omdat ze conservatief zijn. Ook zij verdienen empathie. Maar ik moet eerlijk zijn: de kritiek is niet helemaal ongegrond. Ik zie zelf ook dat de solidariteit met andere onderdrukte groepen kan verdwijnen zodra het eigen leed naar de achtergrond verdwijnt. Oude, conservatieve denkbeelden en gewoonten kunnen dan weer de kop opsteken. Ik zou daar graag optimistischer over zijn.' •

Column.

ARNON GRUNBERG



BEELD: PASCALLE BONNIER

Samenleven met de moordenaar van je kind

Terwijl ik dit schrijf, zo rond lunchtijd Nederlandse tijd op 27 oktober, is het onduidelijk wie de Israëlische verkiezingen gaat winnen. De grote vraag is of Netanyahu in staat zal zijn opnieuw premier te worden (en daarmee aan een mogelijke gevangenisstraf te ontkomen) of niet.

Zij die zeggen 'Bibi of Gadi (Eisenkot), het maakt niet uit', hebben ten dele gelijk. Ook Eisenkot heeft weinig zin om na te denken over een staat waarin de Palestijnen gelijke rechten zullen genieten. En daarmee bedoel ik dan de Palestijnen die op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook wonen; de Palestijnen die een Israelisch paspoort hebben, genieten in theorie dezelfde rechten als de Joodse Israëliërs. Zeker, er is discriminatie, maar hun lot is niet te vergelijken met dat van de Palestijnen zonder een dergelijk paspoort op de Westelijke Jordaanoever, waar Joodse kolonisten het proces van etnische zuivering met geweld proberen te versnellen, of die in de Gazastrook, die in een toestand leven die permanente oorlog genoemd kan worden.

De genocidevraag hoeft hier niet te worden gesteld, die is door diverse academici en organisaties beantwoord met het woord: ja. Maar dat is niet het einde van de discussie, slechts het begin. Want er komt iets na genocide, de vraag is: wat?

Om te beginnen moet dan worden vastgesteld dat minimale veranderingen ook veranderingen zijn. En Eisenkot beseft ook dat als hij te veel naar links zou zijn opgeschoven, zijn kansen om Netanyahu te verslaan minimaal zouden zijn. Links in Israël is gemarginaliseerd.

Inmiddels zijn we twee dagen verder, de stemmen zijn zo goed als geteld, de onzekerheid is niet minder groot. Netanyahu is niet definitief verslagen, zoveel is zeker.

Een Israëlische vriend, een historicus die samen met een Palestijnse collega een bloemlezing samenstelde met teksten over de Holocaust en de Nakba, schreef mij dat op de korte termijn na de verkiezingen de weg naar de afgrond iets minder snel zal worden afgerend, maar dat er op lange termijn niets zal veranderen. Dat vrees ik ook. Na de verkiezingen appte hij dat hij ontredderd is.

Ontredderd. Over de tweestatenoplossing zal ik zwijgen. Die oplossing is al langer dood, maar zowel aan Israëlische als Palestijnse kant zijn er mensen, en niet de minsten, die menen dat een confederatie mogelijk is. Autonomie kan vele gedaantes aannemen. En de natiestaat is misschien wel een verouderd vehikel om dergelijke autonomie mee te bewerkstelligen. Deze mensen mogen dan een kleine groep vormen – het grootste deel van het Israëlische electoraat lijkt etnische zuivering te prefereren – maar ook de voorkeuren van het electoraat zijn aan verandering onderhevig.

Hoe verhoudt zich deze wat optimistische zin tot de inschatting van mijn vriend, de historicus, die ik ook deel? Je weet niet wanneer het oude instort. De Sovjet-Unie stortte in dankzij economische malaise, het Habsburgse Rijk stortte in na een verloren wereldoorlog.

Het is geen geheim dat de droom van Netanyahu is om terug te keren naar de toestand van 6 oktober 2023, met een Hamas-bewind in Gaza, want Hamas en Netanyahu versterkten elkaar en hebben elkaar nodig. Sinwar, een intelligente man, de architect van 7 oktober, zag zichzelf als een islamitische messias die meende heel Palestina te kunnen bevrijden. Netanyahu houdt, denk ik, te veel van sigaren en champagne om zichzelf als messias te zien. Hij is net als Trump alleen messias voor zichzelf en daar heeft hij vrede mee, maar hij heeft zich omringd met politici die het messianisme hebben omarmd. En het moet hier nog een keer worden gezegd: waar de hoop op verlossing politieke dimensies aanneemt, is het bloedbad nabij.

Het politieke messianisme maakt elk compromis onmogelijk, maakt samenleven onmogelijk, het land heilig, de oorlog heilig, de vijand zo dood mogelijk.

De vraag is hoe het politieke messianisme in Israël overwonnen kan worden, waaronder de paranoia die ervoor zorgt dat burgers die, hoewel ze niet religieus zijn aangelegd, toch denken dat ze er verstandig aan doen de mensen te steunen die menen dat Gods zegen op hun geweld rust.

Er zijn ruwweg twee mogelijkheden. Er is een nog groter bloedbad nodig dan het langgerekte bloedbad dat sinds 7 oktober voortduurt, om de dodelijke dynamiek van heilige oorlog en meer heilige oorlog te doorbreken. Of het geloof in de reinigende werking van geweld, in geweld waar Gods zegen op rust, moet geleidelijk afnemen tot het gemarginaliseerd is.

Veel, maar niet alles, hangt van Amerika af.

Veel hangt af van de vraag of je bereid bent met je vijand, met de moordenaar van je kind, samen te leven. Je hoeft er geen thee mee te drinken, in dezelfde stad wonen is genoeg.

Het alternatief is meer bloedvergieten. •

Op de cover.

Frankrijk in crisis: het midden

De aanhoudende protesten en rellen in Frankrijk laten zien hoe verdeeld het land is, stellen historicus Niek Pas en journalist Marijn Kruk.

EWOUT KLEI

Al weken berichten de kranten over de protesten en rellen in Frankrijk. Maar volgens historicus Niek Pas en journalist Marijn Kruk leggen de gebeurtenissen diepere spanningen bloot die al jaren door de Franse samenleving lopen. Over de oorzaken en verantwoordelijken verschillen zij deels van mening, maar beiden zien een land dat steeds verder polariseert en waarin het vertrouwen in politiek en instituties onder druk staat.

Volgens historicus Niek Pas zijn de protesten niet los te zien van een bredere maatschappelijke onvrede die al jaren groeit. De stijgende kosten van levensonderhoud, hogere energieprijzen en frustratie over het beleid van president Emmanuel Macron vormen volgens hem de directe aanleiding voor de huidige onrust. Die recente problemen stapelen zich op bovenop een langer bestaande teleurstelling in de politiek.

Pas spreekt van een typisch Franse paradox. ‘Enerzijds bestaat er een diep wantrouwen tegenover de overheid, anderzijds verwachten burgers juist dat diezelfde overheid maatschappelijke problemen oplost. Wanneer dat niet gebeurt, kan onvrede snel omslaan in massaal protest.’

Volgens Pas moet de huidige situatie bovendien worden gezien binnen een lange Franse traditie van demonstraties, opstanden en revoluties. Toch waarschuwt hij voor al te snelle historische vergelijkingen. Vooral de vergelijking met de roemruchte studentenprotesten van mei 1968 vindt hij problematisch.

‘De context van toen verschilt fundamenteel van die van vandaag. In de jaren zestig kende Frankrijk een periode van economische groei. Studenten en arbeiders eisten een groter aandeel in de welvaart en keerden zich tegen autoritaire maatschappelijke verhoudingen. Het land was toen nog relatief conservatief en katholiek. Nu is er sprake van een heel andere situatie. Waar 1968 een groeicrisis was, is de huidige situatie eerder een krimpcrisis. Het gaat minder om de verdeling van groeiende welvaart en meer om de vraag hoe om te gaan met schaarste, koopkrachtverlies en economische onzekerheid. In die zin lijken de protesten eerder op klassieke broodoproeren uit de vroegmoderne tijd dan op een revolutionaire studentenbeweging.’

> ‘Waar 1968 een groeicrisis was, is de huidige situatie eerder een krimpcrisis’

Pas ziet daarnaast een belangrijke rol voor radicaal-linkse groepen bij de escalatie van protesten. Volgens hem zijn anarchistische en antikapitalistische activisten van het zogenoemde Black Bloc nadrukkelijk aanwezig. Dit zijn zwart geklede demonstranten die maskers ophebben om niet te worden herkend. ‘Deze groepen zijn klein in aantal, maar kunnen door hun geweld een grote invloed hebben op het verloop van demonstraties.’

Daarnaast onderscheidt hij een tweede categorie deelnemers aan de ongeregeldheden. ‘Je hebt ook jongeren die niet handelen vanuit een ideologische overtuiging, maar gebruikmaken van de chaos om winkels te plunderen.’ Pas verwijst in dit verband naar het fenomeen van ‘proletarisch winkelen’. ‘Veel scholieren die vreedzaam demonstreren, raken daardoor op de achtergrond.’

Ook over de rol van Jean-Luc Mélenchon en zijn radicaal-linkse partij La France Insoumise is de historicus kritisch. ‘Mélenchon en zijn medestanders hebben de protesten actief aangewakkerd. Hij is een demagoog die steeds radicaler opereert en zich nadrukkelijk richt op jongeren en kiezers met een migratieachtergrond.’

Eigen wereldbeeld

Waar Pas vooral kijkt naar de maatschappelijke en politieke oorzaken van de onrust, richt journalist Marijn Kruk zich meer op de manier waarop de gebeurtenissen worden geïnterpreteerd. ‘Je hebt de gebeurtenis en je hebt de manier waarop ernaar gekeken wordt’, stelt hij. Volgens Kruk is er sprake van een soort metagebeurtenis. ‘De interpretatie van de rellen zegt minstens zoveel over de huidige samenleving als de rellen zelf.’

In de nationale en internationale discussie ziet hij hoe verschillende politieke kampen de gebeurtenissen inpassen in hun eigen wereldbeeld. ‘Vooral radicaal-rechtse stemmen presenteren de onrust als bewijs van mislukte immigratie en integratie. Dat sommige relschoppers een migratieachtergrond hebben, geldt voor hen al snel als bevestiging van hun grote gelijk.’

Kruk ziet daarin een ontwikkeling die de afgelopen jaren steeds sterker is geworden, vooral sinds de vluchtelingencrisis van 2015. ‘Veel mensen zijn maatschappelijke problemen meer en meer gaan bekijken door een etnische of culturele bril. Daardoor worden beelden van rellen vrijwel automatisch gekoppeld aan discussies over migratie, islam en natuurlijk de beruchte omvolkingstheorie van de Franse schrijver Renaud Camus.’

Tijdens de jaren als correspondent in Frankrijk zag Kruk een samenleving die aan het veranderen was, in negatieve zin. ‘Frankrijk kampt met een steeds

verzwakt, de flanken groeien



VERTEGENWOORDIGERS VAN FRANSE MIDDELBARE SCHOLIERENORGANISATIES, DIE PROTESTEREN TEGEN DE SLECHTE STAAT VAN HET ONDERWIJS, SPREKEN MET DE PERS. BEELD: ANNE-CHRISTINE POUJOULAT/AFP

hogere staatsschuld, terwijl de kwaliteit van publieke voorzieningen afneemt en burgers steeds meer het gevoel hebben dat de overheid niet naar hen luistert.'

Tegelijkertijd ziet hij hoe een deel van rechts deze onvrede vertaalt naar een identitair verhaal. 'Neem conservatieve media als CNews, die consequent een verband leggen tussen migratie, islam en maatschappelijke problemen.'

Hierdoor ontstaat een sterk vertekend beeld van de protestbeweging, terwijl de werkelijkheid veel complexer is. 'Op straat bevinden zich veel verschillende groepen: studenten, vakbondsleden, zorgmedewerkers, docenten, brandweerlieden, jongeren uit de banlieues, anarchisten en opportunistische plunderaars. Je kunt die niet over één kam scheren of alleen naar de extremisten wijzen.'

'La France Insoumise wordt ook gedemoniseerd'

Over de rol van radicaal links is hij minder negatief dan Pas. Kruk erkent dat groepen als Black Bloc bestaan en soms nadrukkelijk aanwezig zijn. 'Sinds ongeveer 2012 zijn zij gere-

geld zichtbaar tijdens demonstraties. Toch wordt hun invloed regelmatig overdreven in de media.'

Een vergelijkbare kanttekening maakt hij bij het omstreden begrip 'islamogauchisme', de al dan niet vermeende samenwerking tussen radicaal links en islamistische groepen. 'Zulke contacten bestaan er wel degelijk, maar het gaat om een relatief beperkt verschijnsel dat door politieke tegenstanders enorm wordt uitvergroot. En dat is niet terecht.'

Ook ten aanzien van de radicaal-linkse partij La France Insoumise kiest Kruk voor een andere invalshoek. 'Het zijn zeker geen lieverdjes, maar ze worden óók gedemoniseerd, en dit tekent een situatie waarin iedereen in de Franse politiek verbeten naar elkaar wijst.' De definitiemacht ligt momenteel vooral bij rechts, zegt hij. 'Rechts slaagt erin de gebeurtenissen grotendeels vanuit zijn eigen frame te presenteren.'

Politieke flanken winnen terrein

Toch zijn Pas en Kruk, ondanks hun verschillende analyses, het over één ding wel helemaal eens: Frankrijk bevindt zich nu inderdaad in een diepe politieke crisis. Het vertrouwen in overheid en politieke instellingen neemt af, het midden verzwakt en de politieke flanken winnen terrein.

Pas blikt vooruit op de presidentsverkiezingen, die in 2027 zullen worden gehouden op 18 april, de eerste ronde, en 2 mei, de tweede ronde. 'Het politieke midden verkeert in zwaar weer', zegt hij. 'De traditionele centrum- en sociaaldemocratische partijen hebben veel van hun invloed verloren, terwijl de flanken steeds sterker worden. Vooral het radicaal-rechtse Rassemblement National van Marine Le Pen profiteert van die ontwikkeling.'

Volgens Pas is Rassemblement National vrijwel verzekerd van een plaats in de tweede ronde van de presidentsverkiezingen. De grote vraag is wie het tegen radicaal rechts zal opnemen. 'Een confrontatie tussen Marine Le Pen en Mélenchon zal veel gematigde kiezers in een lastig parket brengen. Ik verwacht dan een scenario met veel blanco stemmen, ongeldige stemmen en mensen die thuisblijven. Mijn hoop is daarom gevestigd op een gematigde kandidaat die alsnog het politieke midden kan vertegenwoordigen, al is het centrum momenteel sterk versnipperd. Maar die kandidaat moet nog opstaan.'

Kruk gaat in zijn diagnose nog een stapje verder dan Pas. 'In Frankrijk heb je nu de Vijfde Republiek. Elke republiek ontstond naar een grote crisis: de revoluties van 1789 en 1848, de Franse nederlaag bij Sedan in 1870, het einde van Vichy-Frankrijk in 1945 en in 1958 tijdens de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. Nu president Macron het traditionele politieke landschap grotendeels heeft opgebroken en de spanningen blijven oplopen, rijst de vraag of Frankrijk uiteindelijk opnieuw voor zo'n fundamentele herschikking komt te staan. De huidige onrust gaat dieper dan afzonderlijke protestgolven als de Gele Hesjes of zelfs de studentenprotesten van 1968. Daarom wil ik de vraag stellen of Frankrijk zich op termijn niet richting een Zesde Republiek beweegt. Dus wat we eigenlijk zien, is een *crise de régime*.' ●

> 'Een confrontatie tussen Le Pen en Mélenchon zal veel gematigde kiezers in een lastig parket brengen'



DEMONSTRANTEN STAAN TEGENOVER DE OPROERPOLITIE TIJDENS EEN PROTEST IN MARSEILLE. BEELD: THIBAUD MORITZ/AFP

Column.

LOTFI EL HAMIDI
Journalist en historicus.



De versterkte gebedsoproep: wen er maar aan

Eeuwen geleden zou een christelijke bezoeker aan de Ottomaanse hoofdstad Constantinopel bij een avondwandeling betoverd zijn geraakt door een prachtig uitgevoerde azaan, de islamitische gebedsoproep. Hij zweefde bijna door de nauwe straten van de oude stad, totdat een andere muezzin vanaf een minaret zijn oproep liet klinken. Die zong zo vals dat de vrome christen meteen weer met beide benen op de grond stond.

Deze apocriefe anekdote wordt in islamitische kringen in allerlei varianten verteld, maar komt altijd op hetzelfde neer: een goede gebedsoproeper kan zielen winnen, een slechte kan juist mensen afstoten. De azaan is dus niet zomaar een religieus ritueel. De muezzin is in zekere zin de meest vocale ambassadeur van de islam.

De kwaliteit van de gebedsoproep kan per moskee behoorlijk verschillen, zoals ook uit de anekdote blijkt. Iedereen die weleens een islamitisch land heeft bezocht, kan dat beamen. Uit de ene minaret klinkt de muezzin als een nachtegaal, uit de andere galmt, oneerbiedig gezegd, kattengejank. Wat in ieder geval niet helpt, is dat de versterker niet altijd goed staat afgesteld, waardoor vooral elektronische ruis door de wijken schalt in plaats van een zuivere stem.

Rond 2010 ontstond er in Turkije een levendige discussie over de nieuwe lichting gebedsoproepers, die nogal te wensen overliet. Toen de Turkse zangeres Sezen Aksu tijdens een concert even pauzeerde om uit respect de muezzin op de achtergrond zijn gebedsoproep te laten doen, kon ze het vervolgens niet laten om te zeggen dat hij op z'n minst een mooie stem moest hebben. Daar waren in Turkije vriend en vijand het zeldzaam met elkaar eens.

Inmiddels is de azaan allang niet meer louter een kwestie voor moslims alleen. De gebedsoproep is in toenemende mate te horen in Europese steden met een aanzienlijke islamitische minderheid. De tolerantie daarvoor is op z'n zachtst gezegd niet groot en dat ligt niet per se aan de stem van de muezzin.

In 2018 tweette de zelfverklaarde militante atheïst Richard Dawkins over de azaan en stelde dat 'het prachtige klokgelui van Winchester' zoveel fijner is dan het 'agressief klinkende Allahu akbar'. Of, vroeg hij zich retorisch af, 'komt het gewoon door mijn culturele opvoeding?' Bij navraag verklaarde Dawkins dat de islamitische gebedsoproep heus wel mooi kon zijn, maar dat 'Allahu akbar het laatste is wat je hoort als de zelfmoordbom afgaat'.

> 'De minaret hoort er nu net zo bij als de kerktoren'

Het zou niet moeten verbazen dat dezelfde intolerantie voor de azaan aanwezig is in Nederland. Onlangs dienden JA21 en SGP een initiatiefwet in om de versterkte gebedsoproep te verbieden. Volgens deze partijen eist de islam via de luidspreker 'een veel dominantere plek in de publieke ruimte' op dan andere religies. Door de Arabische teksten zouden mensen zich ook vervreemd voelen 'in hun eigen wijk'. Dat er vaak islamitische gelovigen en frequente moskeebezoekers in zo'n wijk wonen, komt niet bij deze politici op.

Maar laten we dat hondenfluitje even negeren. Laten we, omwille van 'het gesprek', meegaan met de bezwaren. Niet vanuit afkeer van de islam, maar vanwege 'praktische' redenen. De gebedsoproep versterkt laten klinken, is dat nog van deze tijd? Moskeegangers hebben doorgaans een gebedskalender, tegenwoordig vooral digitaal. Vrome moslims die vijf keer per dag bidden, kennen de gebedstijden meestal wel uit het hoofd. Wat is dan nog de noodzaak om vanaf de minaret de gebedsoproep te doen?

Kortom, het hóéft niet. Maar dat geldt net zo goed voor kerkklokken. In een samenleving die allang niet meer in meerderheid christelijk is, zou je die ook achterwege kunnen laten. Dat klokgelui nou eenmaal eeuwenlang tot het achtergrondgeluid behoort, is niet het meest overtuigende argument. Tradities zijn immers veranderlijk én nieuwe tradities kunnen geïntroduceerd worden. Enter: de azaan.

Ik zou zeggen: wen er maar aan. De minaret hoort er nu net zo bij als de kerktoren. Het Arabisch klinkt zo onaangenaam of eng? Doe eens gek, verdiep je in die rijke wereldtaal. Leer de subtiliteit herkennen van een religieuze uiting als de azaan. Het enige bezwaar dat je vervolgens kunt hebben, is dat die slecht uitgevoerd wordt.

Samenleving.

Protest bij Tweede Kamer tegen

Op 30 september trok een aantal moslimorganisaties naar de Tweede Kamer om aandacht te vragen voor islamofobie. Mikal Tseggai, Kamerlid voor Pro, nam hun manifest in ontvangst.

TAYFUN BALÇIK

Een bonte stoet aan maatschappelijke organisaties bood in Den Haag een zogenoemd 'manifest tegen islamofobie' aan Kamerleden aan. Daarin hekelen de organisaties de dagelijkse realiteit van 'moslimdiscriminatie, islamofobie en moslimhaat', die volgens hen wordt versterkt en gelegitimeerd door beleid, politiek en instituties.

'Wie nu nog wegkijkt, kiest actief de kant van ongelijkheid en vernedering', staat in het manifest, waarin ook wordt verwezen naar het Nationaal Onderzoek Moslimdiscriminatie (Regioplan/Ercomer, 2025). In dat rapport werd geconcludeerd dat moslimdiscriminatie sterk verankerd is in de haarvaten van de Nederlandse maatschappij en dat een deel van de Nederlandse moslims zich daarom terugtrekt in zijn eigen schulp.

Het collectief van organisaties is al een paar maanden bezig om meer bewustwording te creëren over 'alledaagse islamofobie'. Tahirah Shah schreef in april een kritisch stuk in *de Kanttekening* na een bezoek aan het eerste evenement: 'Over moslims en de islam lijkt iedereen alles te kunnen zeggen. Dat zorgt er als moslim voor dat je gaat overcompenseren', aldus Shah.

> 'De hand moet in de eigen moslimboezem gestoken worden'

De moslimdemonstranten, in totaal zo'n twintig tot dertig, gebruiken de termen moslimhaat, islamhaat en islamofobie door elkaar. 'Stop moslimhaat, stop islamhaat', schalt het uit de megafoon. Ambtenaren en andere (witte) medewerkers van de Tweede Kamer lopen er met een grote boog omheen of passeren met een pokerface.

'Sommigen kijken echt boos', zegt publicist Ahlam Benali, die ook van de partij is en even daarvoor schande sprak van politici die moslims van alles en nog wat in de schoenen schuiven, zoals de dalende homo-acceptatie in Nederland. 'Ik klaag de Tweede Kamer aan, die de iftar bij de politie heeft weggestemd.'

Ook zij kan op weinig sympathie rekenen. Een oudere witte man staat op enige afstand geïrriteerd een sigaretje te roken. *De Kanttekening* spreekt hem aan. Hij wil inderdaad reageren op de aanklacht van Benali. 'Ik vind dat je je wel moet aanpassen aan de cultuur die hier is', zegt hij. 'En ik denk: de dame die ik daar zie staan (hij wijst naar een vrouw met een niqab), daar ben ik het niet mee eens.'

Hij wil geen discussie over de vrijheid van godsdienst aangaan, maar doet het toch. 'Ja, vrijheid is ook onderdeel van onze cultuur, maar toch moet je je aanpassen aan wat hier al is', houdt hij voet bij stuk.

De gesluierde vrouw sluit zich aan bij het interview en vindt dat hij niet mag bepalen wat de Nederlandse cultuur is, dat zij daar ook recht op heeft en die mede bepaalt. 'Ik vond hem onderdrukkend', zegt ze nadat de man weer is doorgelopen.

De activist Mekki Aulad Ahmed vindt de opkomst teleurstellend. 'Ik denk dat wij als moslims hier in Nederland geaccepteerd hebben dat we tweederangsburgers zijn', zegt hij. 'Als wij onszelf niet zo belangrijk vinden en deze behandeling normaal vinden, dan moeten we inderdaad thuisblijven. Maar dan moeten we niet raar opkijken als niet-moslims ons ook op die manier gaan behandelen. Zij denken: het zal wel goed zijn. De hand moet in de eigen moslimboezem gestoken worden.'

Tegen het einde van de manifestatie komt Pro-Kamerlid Mikal Tseggai met een medewerker het manifest in ontvangst nemen. Ze luistert naar de onvrede van moslims in Nederland, die Saida Derrazi verwoordt, en spreekt vervolgens de demonstranten toe. Pro gaat in ieder geval haar best doen om het tij te keren, aldus Tseggai, die ook even *de Kanttekening* te woord wil staan.

Een van de pijnpunten van moslims is dat islamofobie niet zoveel aandacht krijgt als bijvoorbeeld antisemitisme. Wat vindt Pro hiervan?

'Nou, allereerst vinden wij het heel erg belangrijk dat iedereen zich in Nederland thuis voelt, dat iedereen erbij hoort en dat je ook een eerlijke kans krijgt om mee te doen. We schrikken elk jaar weer van de cijfers over bijvoorbeeld discriminatie op de woningmarkt, op de arbeidsmarkt. En we hebben inderdaad de laatste jaren een explosieve toename gezien van islamofobie en moslimdiscriminatie, en daar maken wij ons zoveel zorgen over.'

De demonstranten hier spreken



BEELD: TAYFUN BALCIK

‘dagelijkse islamofobie’



DEMONSTRATIE TEGEN ISLAMOFOBIE BIJ DE TWEEDE KAMER. BEELD: TAYFUN BALCIK

‘We hebben inderdaad de laatste jaren een explosieve toename gezien van islamofobie en moslimdiscriminatie’

over de normalisering van islamofobie en zeggen dat moslims die zelf deels hebben geïnternaliseerd. Wat vindt u ervan dat veel moslims volgens hen hun positie als tweederangsburger in Nederland hebben geaccepteerd?
‘Ja, ik vind dat heel erg. Dat raakt mij diep. Ik heb zelf ook een migratieachtergrond. Dus ik begrijp het gevoel. Maar thuisblijven is niet de oplossing. Het is juist belangrijk om je stem te laten horen in politiek Den Haag. Om dit ook hoger op de politieke agenda te krijgen. Want heel veel partijen erkennen het probleem van moslimdiscriminatie niet eens. Dus daarvoor is het belangrijk dat je je stem hier laat horen.’

Een groot aantal van uw collega’s in de Tweede Kamer is heel islamofoob in hun uitingen. Spreekt u hen daar weleens op aan?
‘Zeker, maar ik ga helaas niet over wat mijn collega’s zeggen. Wat ik probeer te doen, is gewoon serieuze, concrete maatregelen bewerkstelligen. Strenger beboeten van mensen die openlijk discrimineren. Dat we een vergunning instellen voor makelaars, zodat makelaars minder discrimineren. En ook gewoon een serieuze aanpak van discriminatie. Want die is er gewoon nog steeds niet echt in Den Haag.’

Even terug naar uw islamofobe collega’s. Kunt u met zulke Kamerleden wel normaal omgaan als zij zo expliciet hun afkeer van meer dan een miljoen Nederlanders uiten?
‘Tja, wat is normaal omgaan? Kijk, het zijn niet mijn beste vrienden. En ik denk ook dat het belangrijk is dat je ook als politicus voor elke Nederlander opkomt en daar staat en dat je inderdaad niet een groep van miljoenen Nederlanders discrimineert en wegzet. En wegzetten, daar heb ik een heel groot probleem mee.’



MIKAL TSEGGAI. BEELD: PRO

Is geen hand meer geven aan uw discriminerende collega’s een oplossing, of een cordon sanitaire?
‘Ik vind dit geen relevante vraag. Het is relevant hoe we meerderheden kunnen bewerkstelligen in de Tweede Kamer. Hoe we kunnen samenwerken om problemen aan te pakken. De vraag is: hoe gaan we meerderheden bewerkstelligen in de Tweede Kamer om dit probleem aan te pakken?’

Laatste vraag: is democratie alleen maar bedoeld om meerderheden te creëren?
‘Nee, zeker niet. Democratie is juist ook bedoeld om de minderheden te beschermen. En dat moeten we beter doen. En daarom sta ik helemaal achter deze actie en dit manifest.’ •

Samenleving.

Hoe de vestiging van een islami Barendrecht verdeelde

Het leek een gesloten hoofdstuk. Na maanden van protest, politieke ruzie en juridisch getouwtrek mocht het Islamitisch Centrum Barendrecht (ICB) blijven. Maar dit voorjaar laaide het conflict opnieuw op. Dit keer ging het niet om de vraag óf het centrum mocht blijven, maar hoeveel ruimte het mocht gebruiken. De strijd om de begane grond werd zo een nieuw hoofdstuk in een dossier dat Barendrecht diep heeft verdeeld.

MAJORIE VAN LEIJEN

De lokale verkiezingen, het gesprek bij de bushalte en zelfs de verjaardagspartijtjes bij de buren: overal waar je kwam, was de kwestie een heet hangijzer en iedereen leek een mening te hebben over het islamitisch centrum in Barendrecht, de gemeente aan de grens met Rotterdam-Zuid.

Het van oorsprong christelijke dorp is de afgelopen jaren een populair toevluchtsoord gebleken voor starters die de huizenprijzen in de grote buurstad niet meer konden ophoesten. In Barendrecht waren de prijzen nog redelijk én je woonde nog altijd in de buurt van de grote stad of het ouderlijk huis.

Maar zoals elke demografische verandering bracht dit ook een culturele verandering teweeg. Barendrecht werd diverser. De mensen die er al hun hele leven woonden, soms in het huis dat hun ouders hadden gekocht, kwamen nu mensen tegen met een achtergrond die zich buiten Barendrecht – en soms ook buiten Nederland – had gevormd. De talloze kerken die het dorp tekenen, bleken niet voor alle inwoners geschikt. Er ontstond behoefte aan andere gebedshuizen.



CIHAT DEMIR

> ‘We leven niet meer in de Middeleeuwen, overal in Nederland staan moskeeën’

En toen was daar het Islamitisch Centrum Barendrecht – een plek waar moslims kunnen bidden, kinderen lessen kunnen volgen en mensen samen kunnen komen. ‘Een huis waar moslims rust vinden en naartoe gaan voor het vrijdagsgebed’, legt Cihat Demir uit.

Demir verhuisde in januari naar Barendrecht. Hij vond er een nieuw thuis, waar hij en zijn vrouw aan een gezin begonnen. ‘Op vrijdag ga ik als Nederlandse moslim naar het vrijdaggebed in het ICB. Een fijne plek, met mensen die betrokken zijn bij de buurt’, vertelt hij. ‘En lekker dichtbij. Als het ICB er niet was, zou ik naar Rotterdam-Zuid moeten en dat is toch een stuk verder weg.’

‘Islamieten, parasieten’

Maar de komst van een moskee in Barendrecht bracht niet voor iedereen rust en bezinning. Er werden groepen opgericht om bezwaar te maken. Er werden leuzen op de grond gekalkt als ‘islamieten, parasieten’. Ook de gemeente kwam tegenover het islamitisch centrum te staan. In juni 2025 legde de gemeente een dwangsom op van 20.000 euro, omdat de religieuze activiteiten ‘niet pasten binnen de toen geldende planologische regels voor het terrein’. Het was het begin van een slepend dossier dat de gemeente polariseerde.

Het liep van kwaad tot erger, vertelt een vrouw die haar hond uitlaat in de wijk tegenover het bedrijventerrein. ‘Ik zag het probleem niet, maar veel van mijn buren waren van mening dat de moskee er niet mocht zijn. De gesprekken die we normaal gesproken hadden over onze honden, gingen nu alleen nog maar over de moskee. Op een gegeven moment werd ik gevraagd om mee te gaan naar de gemeente om ons bezwaar te laten horen. Maar ik had helemaal geen bezwaar.’ Liever noemt ze haar naam niet. De onderlinge verhoudingen zijn nog steeds niet best.

Ook de man verderop in de straat, eveneens met hond, wil niet met zijn naam in de krant. Hij blijkt echter van het andere kamp: hij is tegen de komst van de moskee. Barendrecht is een christelijk dorp en daar past deze moskee niet bij. Een kerk op dezelfde plek zou geen probleem zijn, maar ‘zij’ komen van buitenaf, legt hij uit.

Bovendien had hij last van de moskeegangers. Ze reden door zijn straat en parkeerden op plekken die niet voor hen bedoeld waren. Hij was het die – samen met andere tegenstanders – in 2025 naar de gemeente was gestapt, omdat deze naar zijn mening niet genoeg deed om het islamitisch centrum tegen te werken. Maar daar was hij op aangesproken door een stel jongeren en sindsdien houdt hij zich rustig, aldus de bewoner.

Machtsspel

Dat de politiek te weinig deed tegen het islamitisch centrum, valt moeilijk vol te houden gezien de gebeurtenissen die volgden. In juli 2025 won het ICB een procedure tegen de gemeente. De rechter oor-

tisch centrum



HET ISLAMITISCH CENTRUM BARENDRECHT

deelde in het voordeel van het centrum, waarna het ICB de activiteiten kon voortzetten. Maar hiermee was het conflict niet beëindigd. Volgens de gemeente was uit de uitspraak niet duidelijk om welke delen van het gebouw het ging. De begane grond, zo stelde de gemeente, mocht niet worden gebruikt. Het was inmiddels begin 2026 en de begane grond was het nieuwe slagveld geworden, slechts enkele maanden voor de lokale verkiezingen.

Barendrechter Wim Eggens kan zich nog altijd opwinden over de absurditeit van de discussie. 'Moeten ze dan een ladder tegen de muur zetten om naar boven te komen?' Ook hij heeft een groot deel van zijn leven in het dorp gewoond en durft zich gerust 'een echte Barendrechter' te noemen. Maar wat hem betreft geldt dat voor iedereen die er komt wonen. 'Dat het van oorsprong een christelijk dorp is, klopt wel, maar inmiddels kent het meerdere geloofsgemeenschappen en daar kan er prima nog eentje – wat zeg ik – nog wel tien bij.'

Eggens schreef meerdere ingezonden brieven naar de lokale krant De Schakel om zijn medebewoners bewust te maken van dit 'kleine denken', want uiteindelijk is het een kwestie van onverdraagzaamheid, zegt hij. 'Met overlast heeft het echt niets te maken. Barendrecht is een rijke gemeente, het ziet er keurig uit, we hebben niets te klagen.'

Maar het ergst vindt hij nog dat er in Barendrecht zo'n vruchtbare bodem is voor dit kleine denken, dat op zijn beurt weer een voedingsbodem vormt voor een partij als Echt voor Barendrecht (EvB), de grootste partij in de gemeente. Daarom bracht hij in maart, bij de lokale verkiezingen, een proteststem uit op de splinternieuwe partij Samen voor Barendrecht (SvB), die was opgericht uit onvrede over de manier waarop burgers tegen elkaar werden uitgespeeld.

Samen voor Barendrecht

Eggens bleek niet de enige die dit deed. De gemoederen waren zo hoog opgelopen dat er behoefte was aan een nieuw geluid, en dat vertolkte SvB. Hoewel de partij slechts enkele weken voor de verkiezingen werd opgericht, won ze een zetel in de gemeenteraad. EvB was nog steeds de grootste partij, maar het tegengeluid groeide. Een motie van PvdA-GroenLinks en VVD, die het college vroeg opnieuw te kijken naar de proportionaliteit van de regels waaraan het ICB werd onderworpen, werd met een nipte meerderheid aangenomen.

Bovendien bleek het dossier ook een splijtzwam binnen EvB. Een aantal partijprominenten stopte en sloot zich later aan bij Samen voor Barendrecht. Een van hen was Willem Booij. Hij was al acht jaar lid, maar de manier waarop de partij omging met het islamitisch centrum kon hij niet verkroppen. 'De intentie van de partij was altijd om te staan voor wat goed was voor Barendrecht, maar door het ICB-dossier kreeg ik in de gaten dat dit niet gold voor iedere Barendrechter', vertelt hij.

'Ik zag het anders. Als raadslid maakte ik een afspraak met het ICB-bestuur, want in die positie dien je goed geïnformeerd te zijn over de dossiers. Dat werd me niet in dank afgenomen. Ik besloot de partij te verlaten en even later werd ik benaderd door een nieuwe partij. Er waren mensen van het islamitisch centrum bij betrokken, maar ook anderen. Inmiddels is het een brede partij die dwars door gemeenschappen heen loopt, in tegenstelling tot EvB, dat zich te veel afzet tegen mensen met een

andere cultuur of geloofsovertuiging. Dit sprak me aan.'

Partijleider Demir

Aan Cihat Demir werd gevraagd of hij de fractie wilde gaan leiden. 'Ik moest er echt even over nadenken. Ik woonde er net en moest nog landen. Maar op een gegeven moment zat ik naast een Barendrechter die me vertelde dat hij zich niet meer veilig voelde in Barendrecht, omdat de moskee zo onrechtvaardig was bejegend door de gemeente. Dat was de druppel. Toen wilde ik echt iets doen om dat te veranderen', vertelt de kersverse politicus.



WIM EGGENS

Maar het was zeker niet de enige reden om voor SvB te kiezen, benadrukt hij. 'We willen vooral iets doen aan de enorme afstand tussen de inwoners van Barendrecht en het gemeentebestuur. Als iemand zich onrechtvaardig behandeld voelt, dan komen we voor diegene op, ook als het over een kerk of synagoge gaat. De partij bestaat uit moslims en niet-moslims. We zijn niet links, niet rechts, maar Barendrechts.'

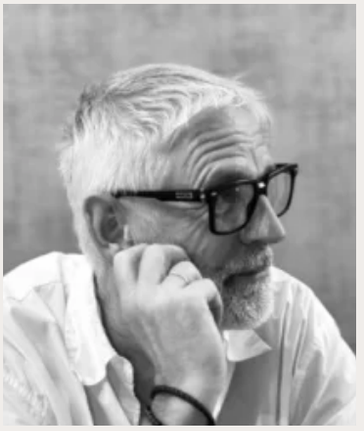
'Als er mensen zijn die echt overlast ervaren van de moskee, dan moeten we dat natuurlijk serieus nemen', antwoordt hij op de vraag of dat ook voor de critici geldt. 'Maar wat ik zie, is dat het bestuur tijdens gebedsdiensten heel hard zijn best doet om het verkeer in goede banen te leiden en ervoor te zorgen dat bezoekers parkeren op de aangegeven plekken. Dat doen ze gewoon heel goed', zegt Demir.

'Natuurlijk is Barendrecht van oorsprong een christelijk dorp, maar dat betekent niet dat er geen moskee mag zijn. We leven niet meer in de middeleeuwen. Overal in Nederland staan moskeeën en dat gaat ook gewoon goed. Gelukkig zijn er ook mensen binnen de christelijke gemeenschap die er zo over denken.'

'We zijn niet links, niet rechts, maar Barendrechts'



DISCRIMINERENDE LEUZEN IN BARENDRECHT. BEELD: WIM EGGENS



WILLEM BOOIJ

Angst voor het onbekende

'Het is gewoon de angst voor het onbekende', zegt Booij. 'Het is echt niet zo dat de mensen die hier wonen de moskeegangers onaardig vinden, maar ze kennen elkaar niet en ze zijn bang om de situatie die ze altijd hebben gekend, kwijt te raken. Het zou goed zijn om gewoon eens bij elkaar naar binnen te stappen. Dan zie je dat het allemaal wel meevalt.'

Wat de politieke twist betekent voor het islamitisch centrum, blijft voorlopig onduidelijk. De gemeenteraad vroeg het college opnieuw te kijken naar de proportionaliteit van de besluitvorming rond het ICB, maar dat leidde vooralsnog niet tot een oplossing. In juni hield het college, na een nieuwe juridische toets, vast aan zijn standpunt dat het gebruik van de begane grond mocht worden verboden.

'Wij vinden dat de wethouder dit dossier niet goed heeft aangepakt', besluit Demir. 'Er ligt een aangenomen motie en het college heeft zelf een oplossing aangedragen, maar de verwachtingen zijn onvoldoende waargemaakt. Als die oplossing juridisch lastig blijkt, verwachten wij een heldere uitleg en een concreet alternatief. Mensen telkens in onzekerheid laten, schaadt het vertrouwen.' •

Column.

KIZA MAGENDANE
Schrijver en politicoloog



Dit lijden van mij mag even marineren

Mijn zoon klaagt over de ham-kaas-croissant als mijn zusje mij vanuit een vluchtelingenkamp belt. 'We hebben sinds gisteren niets te eten', vertelt zij.

We zitten in het park te picknicken, de lucht is blauw en de zon schijnt. De ham-kaascroissant zal na afloop uiteindelijk in de prullenbak belanden. En ik zal mij tot op de dag van vandaag afvragen hoe ik die twee werelden kan verenigen. Aan de ene kant overvloed. Aan de andere kant ellende.

Ik leerde van schrijver Babah Tarawally dat ik als migrant maar beter tai chi kan leren. Een permanente dans tussen hier en daar, tussen het geboorteland en het land van aankomst. In zijn boek *Ik ben geen mango* beschrijft hij hoe hij een zebra is geworden. Iemand die tussen de ik-cultuur van Nederland en de wij-cultuur van zijn geboorteland Sierra Leone weet te laveren. En omdat hij inderdaad geen mango is, is hij niet aan vaste grond gebonden om tot bloei te komen.

Er zijn tijden geweest dat ik de limbo-positie van de migrant verheerlijkte. Omdat de migrant zich permanent aan nieuwe omstandigheden aanpast, zou hij een voorloper in de tijd zijn. Uiteraard ben ik nog steeds van mening dat het ons goed zou doen als wij naar migranten en andere buitenbeentjes zouden luisteren. Niet voor de bühne, maar om te horen hoe zij zich hebben aangepast aan omgevingen die bedoeld waren om hun bestaan te ontkennen. Maar deze positie wordt steeds onhoudbaarder.

Het gevaar van de *single story* ligt op de loer. De verleiding is groot om de migrant te reduceren tot slechts één deel van zijn identiteit. Daar waar extreemrechts de migrant als symbool voor existentieel gevaar ziet, kan de Michael-Jackson-humanist de migrant als het symbool van de onschuld omarmen. Beide posities slagen er niet in om de migrant in al zijn gedaanten te zien: kwetsbaar, slim, dom, met mooie en lelijke families, lui, ambitieus. Migranten en andere buitenbeentjes zijn net mensen.

De romantisering van trauma ligt ook op de loer. *What doesn't kill you makes you stronger* is een populair script in onze samenleving. Het feit dat iemand iets verschrikkelijks heeft meegemaakt, kan een bron van veerkracht zijn. Maar ik vraag mij af waarom iedere pijn uiteindelijk tot een les moet leiden. Ieder verlies tot een transformatie.

Ik bevind mij in deze limbo-positie, net als vele buitenbeentjes om mij heen, omdat wij er steeds achter komen dat de pijn in onze families en in de wereld uitzichtloos is. En dat er voor ons daar geen lessen uit te halen vallen.

> 'Er zijn tijden geweest dat ik de limbo-positie van de migrant verheerlijkte'

En dan hoor ik de stem van Viktor Frankl. Hij schreef deze woorden in 1945, enkele maanden nadat hij Auschwitz had overleefd:

'If there is a meaning in life at all, then there must be a meaning in suffering. Suffering is an ineradicable part of life, even as fate and death. Without suffering and death, human life cannot be complete.'

Deze woorden komen uit *Man's Search for Meaning*, een boek waarin hij als Holocaustoverlevende zijn verhaal vertelt en lessen deelt over het belang van zingeving. Hoe uitzichtloos de situatie ook is, we kunnen nog steeds zin aan ons leven geven. Lijden is in dit geval een randvoorwaarde om het leven zin te geven, naast werk en liefde.

Mooie inzichten, maar ik kan u garanderen dat toen Viktor Frankl door de Duitse bewakers vernederd werd en voor zijn leven moest vrezen, hij zulk prachtig proza niet in zijn hoofd formuleerde.

Wij hebben allemaal tijd nodig om onze pijn te laten rijpen.

Mijn zusje werd vorig jaar noodgedwongen een vluchteling door het zoveelste bloedige conflict in het oosten van Congo. Net als miljoenen anderen. Over de humanitaire ramp die hen overkomt, zonder steun van de humanitaire gemeenschap, hoor je amper. De afwijzing, de vernedering en de verwaarlozing die mijn zusje tijdens haar vlucht en in het vluchtelingenkamp meemaakte, zijn nog te vers om hier te beschrijven.

Maar ik weet dat ik verloren ben, hier in deze tussenruimte. En dat ik het recht heb om deze pijn te voelen, zonder dat het een product wordt van de kapitalistische traumaporno.

En ik weet dat ik niet alleen ben. We zijn met velen. Verloren in deze tussenruimte. Tussen hier en daar. Tussen dankbaarheid en schuld. Tussen machteloosheid en hoop. •

Samenleving.

Draagmoederschap? ‘Wie zijn wi

Premier Rob Jetten en zijn partner maakten bekend dat ze in het voorjaar een baby verwachten. Een vriendin is draagmoeder voor het stel. Hoe kijken onze panelleden naar draagmoederschap?



ROB JETTEN BIJ EEN EU-TOP IN BRUSSEL. BEELD: JOHN THYS, AFP.

TAYFUN BALÇIK

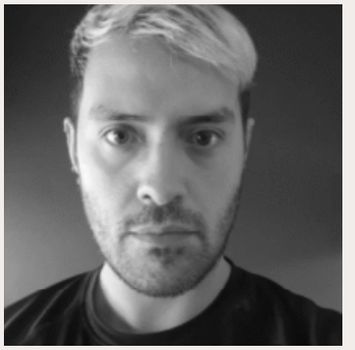


Dimple Sokartara, communicatieadviseur

‘Ik verdiep me in verhalen van donorkinderen en lees vaak over negatieve ervaringen. Kinderen kunnen zich niet hechten aan hun biologische ouders, kennen een deel van hun identiteit niet en kunnen daardoor in een crisis belanden. Ik kan me voorstellen dat er, ondanks een liefdevolle omgeving, altijd vragen onbeantwoord blijven die psychische problemen kunnen veroorzaken.

Tegelijkertijd garandeert opgroeien bij je biologische ouders ook geen veilige hechting. Het is mooi als je je baarmoeder kunt aanbieden, maar volgens mij moet de discussie vooral gaan over de vraag: wat weegt zwaarder, de kinderwens of het belang van het kind?

Als vrij nieuwe moeder vraag ik me bij het nieuws over Jetten bovendien af: hoe gaat hij zo’n veeleisende baan combineren met een baby? Ik vind het moederschap zelf al behoorlijk uitdagend.’



Yunus Kaplan, docent

‘Ik heb persoonlijk niks tegen draagmoederschap. Ik ben er bekend mee en heb me samen met mijn partner helemaal laten inlichten, want wij zijn zelf zo’n traject als de premier aan het overwegen. We wilden natuurlijk alles goed weten. Hoe het precies werkt? Wat zijn je rechten? Hoe is het hier in Nederland en hoe is het in het buitenland? We zijn er dus actief mee bezig en persoonlijk vind ik het heel mooi nieuws voor Rob en Nico. Zij gaan voor de constructie eiceldonor en draagmoeder en wij ook. Ook omdat veel draagmoeders het op die manier willen doen, want dan voelt de baby minder als van de draagmoeder zelf en is het daarom makkelijker om af te staan.’

j om te zeggen dat het niet mag?’



Mostafa Hilali, militair

‘Ik vind draagmoederschap vooral een complex iets. Bij heterostellen die een draagmoeder nemen, is al snel de vraag: kan dat niet op de ‘normale manier’? Zeker als ze op een leeftijd zijn waarop ze nog op natuurlijke wijze kinderen kunnen krijgen. Bij andere stellen, bijvoorbeeld twee mannen of twee vrouwen, komt draagmoederschap natuurlijk sneller in beeld. En dan denk ik: wie zijn wij om te zeggen dat het niet mag? Als mensen samen een kind willen en kunnen opvoeden, daar de middelen voor hebben en ook emotioneel en psychisch stabiel zijn, waarom niet?
Waar ik wel koude voeten van krijg, is als er een financieel aspect aan zit. Niet zozeer in Nederland, maar wel in het buitenland, waar draagmoeders het vanwege de beloning doen. Maar ook dan denk ik: als mensen het kunnen, waarom niet? De belangrijkste vraag blijft of er goed voor het kind wordt gezorgd.
Dat onze premier Rob Jetten hiervoor kiest, vind ik niet relevant. Het is een privéaangelegenheid. Dat we hier met z’n allen weer iets van moeten vinden en dat zoveel mensen erover vallen, laat zien dat we als Nederland nog lang niet ver genoeg zijn. En dat het wel meevalt met onze progressiviteit.’ •

‘Het is een privé-aangelegenheid’



Anushka Soekhradj, sociaal werker

‘Mijn kinderwens was nooit zo groot dat ik hier voor zou kiezen. Dat ik op een natuurlijke manier kinderen heb kunnen krijgen, is een door God gegeven gunst. Ik ben me ervan bewust dat het ook anders had kunnen zijn. Had ik zelf geen kinderen kunnen krijgen, dan had ik voor adoptie gekozen.
Ik ben niet tegen draagmoederschap. Ik denk dat de ideale situatie in zo’n geval co-ouderschap is tussen een vrouw en een homostel, zodat het kind zowel door een moeder als door vaders wordt omringd.
Er zijn zat kinderen zonder ouders die wachten op een warm nestje. Waarom zou je dan zo’n ingewikkelde situatie creëren, waarbij je de wet probeert te omzeilen door van de ene vrouw een eicel te nemen en die na bevruchting door een tweede vrouw te laten dragen? Geen van beide vrouwen kan dan werkelijk een band opbouwen met het kind, dat wel recht heeft op zorg, liefde en moederlijke intuïtie. Ik krijg er rillingen van.
Waarom is het voor meneer Jetten en zijn partner zo belangrijk dat geen vrouw de kans krijgt om een moederrol te vervullen? Er wordt niet meer gedacht in het belang van het kind. Het recht op kinderen is niet vanzelfsprekend, maar het recht op ouders wel. Je hebt niet voor niets ‘papa’s kindjes’ en ‘mama’s kindjes’. Kinderen hebben op verschillende momenten verschillende behoeften.
Het voelt niet als zuivere koffie wanneer kinderen een soort consumentengoed worden in een maakbare wereld. Het komt heel geforceerd over. Geen goed vooruitzicht voor een kind als de ouders vooral hun eigenbelang vooropstellen.’ •



Ayala Levinger, software-ontwikkelaar

‘Toen ik hoorde dat Rob Jetten en zijn partner een kind krijgen via draagmoederschap, had ik daar eigenlijk geen oordeel over. Ik voel niet de behoefte hun persoonlijke keuze te beoordelen, zeker omdat de meeste mensen die gebruikmaken van draagmoederschap heteroseksuele stellen zijn.
Als feminist maak ik me wel zorgen over een industrie waarin economisch kwetsbare vrouwen, vaak in Aziatische landen, kinderen dragen voor welvarende westerse wensouders. Onderzoek roept de vraag op hoe vrij hun keuze werkelijk is als geld een belangrijke rol speelt. Vooral wanneer rijke vrouwen, zoals Hollywoodsterren, voor draagmoederschap kiezen om de gevolgen van een zwangerschap voor hun lichaam en carrière te vermijden, vind ik dat problematisch. Een andere vrouw draagt dan de risico’s.
Ik heb zelf twee kinderen gedragen. Als ik geen kinderen had kunnen krijgen, had ik denk ik liever een kind geadopteerd dat al bestaat en een thuis nodig heeft. Ik weet dat adoptie niet eenvoudig is, maar ik vind het moeilijk te rechtvaardigen dat de fysieke last van een zwangerschap wordt uitbesteed aan een vrouw die dat mogelijk vooral uit financiële noodzaak doet.’ •

‘Een andere vrouw draagt de risico’s’

Interview.

‘Het gevoel tweederangsburger t



OUMAIMA AL ABDELLAOUI

Een gesprek met iemand die anders naar Israël-Palestina kijkt, is ‘niet per se het leukste van je leven’, zegt Oumaima Al Abdellaoui. Maar zo blijf je elkaar wel als mens zien.

MARISKA JANSEN

Een paar dagen na 7 oktober 2023 was Oumaima Al Abdellaoui in de ambtswoning van de Amsterdamse burgemeester Femke Halsema. De burgemeester had Joden en moslims uit Amsterdam en daarbuiten uitgenodigd. Door het escalerende geweld in het Midden-Oosten waren de spanningen hoog opgelopen.

Al Abdellaoui (24), studente pedagogiek, twijfelde of ze wel wilde gaan, maar liet zich uiteindelijk door een bekende ‘overhalen’. Na de toespraak van de burgemeester had ze daar alweer spijt van. Halsema sprak volgens haar ‘vooral over de aanslag van Hamas’. Die aanslag was ‘verschrikkelijk’, zegt Al Abdellaoui, maar stond volgens haar niet op zichzelf.

Toch bracht de avond in de ambtswoning ook iets goeds voort. Al Abdellaoui ontmoette er Selma Boulmalf, Boaz Cahn en Noa Duizend: een andere moslima en twee Joodse jongeren. Samen besloten ze zich in te zetten voor vrede en onderling begrip en richtten ze Deel de Duif op. Sindsdien geven ze workshops en gaan ze op uitnodiging in gesprek met mensen op scholen, bij bedrijven en andere organisaties.

In dit interview spreekt Al Abdellaoui niet namens Deel de Duif, maar op persoonlijke titel.

Je zei dat je moeite had met wat Femke Halsema zei. Wat stoorde je?

‘Ze benadrukte vooral hoe verschrikkelijk de terreuraanslag was. Dat was die ook, maar ik heb er moeite mee als we de tijdlijn op 7 oktober laten beginnen. Je kunt mensen niet jarenlang hun rechten ontnemen, onderdrukken en in een openluchtgevangenis laten leven en dan verbaasd zijn dat daar geweld uit voortkomt.’

Waar begint die tijdlijn volgens jou?

‘Bij de aanloop naar de stichting van Israël. Het is niet normaal om ergens waar mensen wonen een vlag in de grond te planten en te zeggen: wij gaan hier een nieuwe staat creëren. Even heel gechargeerd gezegd. De stichting van Israël heeft een cyclus van geweld in gang gezet die tot op de dag van vandaag voortduurt.’

Wat ging er door je heen toen je op 7 oktober hoorde over de aanval van Hamas?

‘Ik was verdrietig. Ik voelde pijn en rouw om de onschuldige mensenlevens die verloren zijn gegaan. Tegelijkertijd voelde ik frustratie over hoe anders er wordt gereageerd als er Palestijnse slachtoffers vallen. Ik dacht ook meteen: de reactie van Israël gaat heftig zijn. Ze laten het hier niet bij.’

e zijn, herken ik bij Palestijnen’

‘Soms moet ik mezelf tegenhouden om niet alles op de voet te blijven volgen’

Hoezo dacht je dat?
‘Omdat ik weet wat voor vernietigingskracht het Israëlische leger heeft. Ook vóór 7 oktober was er al geweld tegen Palestijnen en was Gaza een openluchtgevangenis.

‘Ik had natuurlijk niet kunnen voorspellen dat het een genocide zou worden. Maar die vernietigingskracht werd in de weken daarna al snel zichtbaar. Iedereen werd gedood, platgebombardeerd. Jong, oud, vrouw, man. Schuldig, niet schuldig. Hamas, geen Hamas.’

Wat voelde je in de eerste maanden van de Israëlische reactie?
‘Machteloosheid. Wij hebben het geluk dat we hier geboren zijn. Het is ook maar toeval dat wij niet in een oorlogsgebied wonen. Mensen maken daar vreselijke dingen mee en je kunt er bijna niks aan doen.

‘Ik heb zoveel vreselijke beelden uit Gaza gezien, zoveel heftig leed. Soms moet ik mezelf tegenhouden om niet alles op de voet te blijven volgen. Het verlamt me bijna en maakt het moeilijk om hoopvol te blijven.

‘Toch moet ik mezelf daar weer uit slepen. Daar voel ik me dan schuldig over. Ik heb het privilege om die beelden opzij te zetten en door te gaan met de waan van de dag, terwijl dit voor andere mensen de dagelijkse realiteit is. Zij kunnen daar niet aan ontsnappen.

‘Ik zag ook wat het hier met mensen deed. Daar hield ik mijn hart voor vast. Moslims en Joden kregen de schuld van wat er gebeurde. Tegelijkertijd dacht ik: mensen krijgen hier te maken met verbale en soms fysieke agressie. Dat is heftig, maar in Israël-Palestina worden mensen vermoord.’

Ook elders in de wereld is veel leed, zoals in Soedan en Congo.
‘Ja. Alleen komt wat er in Israël-Palestina gebeurt iets dichterbij, omdat ik daar al van jongs af aan mee bezig ben.’

Hoe komt dat?
‘Ik heb gewoon een sterk gevoel voor rechtvaardigheid. Ik denk dat het daarvan komt. En wat daar gebeurt, speelt al heel lang. Ik vind het moeilijk om er een naam aan te geven. Het is geen conflict, geen oorlogssituatie. Het is een probleem, een heel groot probleem.

‘En ik ben natuurlijk ook moslima. De Al-Aqsa-moskee in Jeruzalem heeft een bijzondere plek binnen de islam. Wij vereren geen gebouwen of moskeeën, maar er zijn drie heilige moskeeën waarvoor je een reis mag ondernemen en Al-Aqsa is daar één van.’

Speelt er nog meer?
‘Er valt ook een vergelijking te trekken met de positie van moslims hier. Dat gevoel een tweederangsburger te zijn, herken ik bij Palestijnen. Daar is de situatie natuurlijk veel erger dan hier in Nederland. Maar wie zegt dat dit geen voorbode is van hoe het er op een dag ook bij ons aan toe kan gaan? Als ik kijk naar de maatschappelijke ontwikkelingen en het politieke klimaat van de afgelopen jaren, maak ik me daar grote zorgen over.’

Kijken jullie binnen Deel de Duif hetzelfde naar Gaza?
‘Binnen Deel de Duif heeft iedereen er een eigen mening over. Onze overeenkomsten gaan vooral over wat we in Nederland zien en wat hier zou moeten gebeuren.’

Het lijkt me moeilijk om verbinding te zoeken met mensen die heel anders over Palestina denken
‘Ja, hartstikke moeilijk. Maar ik heb de afgelopen jaren geleerd dat iedereen zijn eigen waarheid heeft. We zijn allemaal opgevoed in een ander huis, met andere verhalen en een ander rugzakje. We lezen andere nieuwsbronnen en krijgen op sociale media verschillende dingen te zien.

‘Laat ik het zo zeggen: ik houd mensen minder verantwoordelijk voor de denkbeelden die zij hebben, omdat die ook het gevolg kunnen zijn van een samenloop van omstandigheden. Daar heb ik meer begrip voor gekregen.

‘Dat neemt niet weg dat ik nog steeds vind dat mijn waarheid de waarheid is. Ik vind ook dat mensen de verantwoordelijkheid hebben om hun visie te verbreden, zich in te lezen in wat er in Palestina is gebeurd, wat er nu gebeurt en mogelijk gaat gebeuren.’

En als mensen dat niet doen?
‘Daar heb ik moeite mee, maar ik kan niemand dwingen. Het komt volgens mij ook doordat we hier in een bevoorrechte positie zitten: je leeft niet in zo’n situatie en hebt er dus geen last van. Tot het escaleert.’

Heb je het gevoel dat je met Deel de Duif iets bereikt?
‘Ik mag hopen van wel. Ik denk dat ik mezelf anders niet in de spiegel kan aankijken. Ik heb een sterk moreel kompas. Als ik het idee heb dat ik geen impact meer heb, kan ik er ook niet mee doorgaan.

‘Tegelijkertijd zie ik dat de samenleving splijt. Er zijn zoveel hete hangijzers. Het is ook wel een beetje de Hollandse cultuur om op je eigen eilandje te gaan leven. Daar maak ik me zorgen over.

‘Ik hoop dat we laten zien dat je het met elkaar oneens kunt zijn en toch met elkaar kunt praten. Dat is niet per se het leukste gesprek van je leven, maar soms is zo’n gesprek nodig om elkaar als mens te blijven zien en met elkaar om te kunnen gaan en samen te werken. Wij doen dat aan de hand van een aantal regels en een methode.

‘Het is ook wel een beetje de Hollandse cultuur om op je eigen eilandje te gaan leven’

‘Jaren geleden zou ik het bijvoorbeeld heel moeilijk hebben gevonden om in gesprek te gaan met iemand die pro-Israëlisch is en echt een hardcore zionist. Nu kan ik dat wel. Dat betekent niet dat ik er niet meer tegen ben. Ik vind het nog steeds een heel foute ideologie, maar ik begrijp beter waar die houding vandaan komt.’ •

Nieuw in Nederland.

Denk-Kamerlid doet aangifte tegen Johan Derksen vanwege aanzetten tot geweld

Tweede Kamerlid van de partij Denk, Dogukan Ergin, heeft aangifte gedaan tegen voetbalcommentator Johan Derksen. Derksen is fel tegen het slachten van dieren zonder verdoving.



JOHAN DERKSEN. BEELD: YOUTUBE

Hij suggereerde dat Ergin zelf als 'proefkonijn' zou moeten dienen om te voelen of slachten pijn doet. Ook zei hij dat onverdoofd slachten niet thuis hoort in Nederland. Ergin zag deze uitspraken als een oproep tot geweld.
De discussie over onverdoofd ritueel slachten – zowel halal als koosjer – speelt al tientallen jaren in Nederland. De Partij voor de Dieren vindt dat dierenwelzijn belangrijker is dan religieuze tradities en wil een verbod. Anderen benadrukken dat godsdienstvrijheid een grondrecht is dat beschermd moet worden. In 2012 strandde een wetsvoorstel voor een verbod in de Eerste Kamer. Er waren zorgen over de godsdienstvrijheid. Het debat is nu echter weer opgelaaid. Het huidige kabinet heeft aangegeven open te staan voor een verbod op onverdoofd ritueel slachten. •

NPO neemt toch niet deel aan het Eurovisie Songfestival 2027

Nederland stuurt volgend jaar geen artiest naar het Eurovisie Songfestival. Dit heeft de Nederlandse Publieke Omroep (NPO) besloten na gesprekken met andere omroepen. De NPO zegt dat er niet genoeg steun is voor een Nederlandse inzending. De deelname van Israël speelt hierbij een belangrijke rol, vooral door de situatie in Gaza.



ZANGERES NETTA WON IN 2018 HET EUROVISIE SONGFESTIVAL NAMENS ISRAËL. BEELD: YOUTUBE

Eind september zei de NPO nog dat Nederland in 2027 zou terugkeren naar het festival, na een jaar afwezigheid. De NPO wilde de inzending samen organiseren, omdat AVROTROS de verantwoordelijkheid daarvoor had neergelegd.
NPO-voorzitter Jet de Ranitz dacht eerst dat er genoeg steun was voor deelname. Maar in gesprekken met de omroepen is het niet gelukt om een goede oplossing te vinden. Daarom vindt de NPO het te vroeg om volgend jaar weer mee te doen.
De deelname van Israël aan het Songfestival zorgt al langer voor discussie. AVROTROS besloot in augustus voor het tweede jaar op rij niet deel te nemen. De omroep vindt dat deelname nu niet past bij de waarden van de organisatie.
Ook binnen de NPO zijn er mensen die tegen een Nederlandse inzending zijn. Eerder deze maand stuurden meer dan vierhonderd NPO-medewerkers een brief met kritiek op het plan om mee te doen.
NPO-mediadirecteur Jurre Bosman zegt dat de omroep alleen een Nederlandse artiest en medewerkers naar het festival wil sturen als er genoeg steun is van andere omroepen. De NPO blijft wel in gesprek met de European Broadcasting Union (EBU), de organisatie van het Songfestival, over de toekomst van het evenement.
Volgend jaar kunnen Nederlandse kijkers het Songfestival wel volgen via de NOS. De NOS zendt de halve finales en de finale uit, met Nederlands commentaar en een voorbeschouwing. •

Op deze pagina's brengt de Kanttekening nieuws in eenvoudig Nederlands. Zo willen we toegankelijk zijn voor mensen met een migratieachtergrond die de taal nog niet goed beheersen. •

Leidinggevenden van kleur worden vaker weggestuurd, blijkt uit onderzoek

Organisaties die problemen hebben, nemen vaak leidinggevenden aan met een migratieachtergrond. Als zij vervolgens proberen dingen te veranderen, stuiten ze op veel weerstand. Uiteindelijk worden zij vaker ontslagen omdat ze niet goed zouden functioneren. Dit bleek uit onderzoek van Judi Mesman, hoogleraar sociale (on)rechtvaardigheid aan de Universiteit Leiden. Dat vertelde zij in het radioprogramma *Spraakmakers*.



BEELD: PIXABAY

Mesman kreeg veel berichten van leidinggevenden van kleur die hun baan waren kwijtgeraakt. Daarom besloot zij onderzoek te doen naar deze groep. Zij ontdekte dat veertien van de veertig ondervraagde personen hun baan waren verloren door een negatieve oorzaak. In negen van die gevallen kregen zij plotseling kritiek op hun manier van leidinggeven. Daarna moesten zij snel vertrekken.

Wat opvalt, is dat de feedback op deze leidinggevenden heel snel veranderde. Eerst was de feedback positief, maar plotseling kwamen er klachten. Uitleg over die omslag bleef vaak uit, en het ontslag volgde daarna snel. Volgens Mesman ontstaat deze kritiek vaak omdat de leidinggevende veranderingen wilde doorvoeren. Hoewel de organisatie eerst om die veranderingen vroeg, bleek er later weerstand tegen te zijn.

Volgens Mesman worden vrouwen en mensen van kleur vaker aangesteld als een organisatie in een crisis zit en het roer om moet. Als die verandering te maken heeft met diversiteit en inclusie, blijkt vaak dat de organisatie er nog niet klaar voor is en dat er van bovenaf weinig steun is.

De klachten die de leidinggevenden kregen, pasten vaak bij vooroordelen over hun afkomst. Zo zouden mannen van kleur te dominant zijn en zwarte mensen te luid. Uit het onderzoek van Mesman blijkt dat mensen van kleur minder ruimte krijgen om fouten te maken. Ook kregen zij minder tijd om lastige problemen op te lossen. Als het niet direct lukt, wordt al snel geoordeeld dat zij hun werk niet kunnen. Zo wordt hun functioneren bekritiseerd, terwijl de werkelijke oorzaak vaak ligt bij de weerstand tegen verandering binnen de organisatie. •

Nieuwe, strengere regels voor gezinshereniging gelden ook voor oudere aanvragen

De rechtbank in Den Haag heeft een belangrijke uitspraak gedaan over gezinshereniging voor mensen met een asielvergunning. De kern van de zaak is dat de nieuwe, strengere regels voor het naar Nederland halen van familieleden (nareis) ook gelden voor aanvragen die al vóór de wetswijziging waren ingediend. Dit heeft grote gevolgen voor mensen die in afwachting waren van een besluit.



BRON: PIXABAY

De uitspraak betreft twee zaken van mensen uit Syrië die een verblijfsvergunning hebben op basis van 'subsidiaire bescherming'. Dit is een specifieke status die verschilt van een reguliere vluchtelingenstatus. De minister van Asiel en Migratie had hun aanvragen voor nareis afgewezen omdat zij niet voldeden aan de nieuwe, strengere eisen. De rechter heeft de minister hierin gelijk gegeven.

De nieuwe regels betekenen dat mensen met een verblijfsvergunning alleen hun echtgenoot en kinderen onder de achttien jaar naar Nederland kunnen laten komen. Voor mensen met subsidiaire bescherming zijn de voorwaarden nog strenger. Zij moeten aantonen dat zij over een vast en voldoende inkomen beschikken en een eigen woning hebben. Daarnaast moeten zij twee jaar wachten voordat zij een aanvraag voor gezinshereniging mogen indienen.

De rechtbank erkent dat de gevolgen voor de betrokkenen groot zijn. Zeker omdat zij hun aanvraag nog onder de oude regels hadden ingediend. Toch oordeelt de rechter dat de nieuwe regels niet in strijd zijn met de wet of andere rechtsbeginselen. De overheid mag deze strengere eisen dus ook toepassen op aanvragen die al liepen. •

Wereld.

Duitsland op een kantelpunt: 'D



ALICE WEIDEL, LEIDER VAN DE EXTREEMRECHTSE DUITSE PARTIJ ALTERNATIVE FÜR DEUTSCHLAND , SPREEKT TIJDENS EEN PARTIJCONGRES. BEELD: JENS SCHLÜTTER/AFP

Duitsland staat onder druk. Tien jaar geleden was het land nog een voorbeeld: een sterke economie, een stabiele democratie en een betrouwbare partner in Europa. *Das war einmal*, zegt Duitslandkenner Bjorn Gens.

EWOUT KLEI

Jarenlang gold Duitsland als het toonbeeld van de liberale democratie. Na de val van de Berlijnse Muur leek de geschiedenis ondelijke richting te hebben gekozen: democratie, Europese integratie en economische vooruitgang hadden gewonnen. Maar volgens de Belgische Duitslandkenner Bjorn Gens is dat zelfvertrouwen inmiddels verdwenen, zo schrijft hij in zijn boek *Duitsland. Gidsland op een kantelpunt*, dat volgende maand bij De Bezige Bij verschijnt. Staat de Duitse democratie onder druk? Hoe gevaarlijk is Alternative für Deutschland eigenlijk? En hoe zit het met de steun aan Israël? Is die steun nog wel onvoorwaardelijk, nu Israël genocide pleegt in Gaza?

'Duitsland staat vandaag niet alleen symbool voor zichzelf, maar ook voor de crisis waarin een groot deel van Europa verkeert', vertelt Gens. 'De oorlog in Oekraïne, de opkomst van radicaal-rechtse partijen en groeiende onzekerheid over de internationale orde zetten de fundamenten van de Bondsrepubliek onder druk.'

Tegelijkertijd blijft Duitsland de onvermijdelijke leider van Europa. 'Na de Tweede Wereldoorlog werd bewust gekozen voor een Europees Duitsland en niet voor een Duits Europa. Duitse macht moest worden ingebed in Europese samenwerking. Ook na de hereniging van 1990 bleef dat uitgangspunt overeind. Tijdens de eurocrisis in de jaren 2010 stelde Berlijn zich volgens Gens vaak op als verdediger van het Europese project, zelfs wanneer de Duitsers dat financieel of politiek zelf niet direct in het Duitse belang vonden.

Toch is er nu een nieuwe fase aangebroken. 'De Russische invasie van Oekraïne in 2022 heeft Duitsland wakker geschud. De Duitse richtingloosheid die al langer groeide, werd zichtbaar. Daar komt de vrees bij dat de Verenigde Staten zich in de toekomst minder zullen inzetten voor de Europese veiligheid. Om die reden is er afscheid genomen van het beeld van Duitsland als uitgesproken pacifistische mogendheid. Berlijn investeert inmiddels fors in defensie en koestert openlijk de ambitie om de sterkste militaire macht van Europa te worden.'

Volgens Gens is die ontwikkeling begrijpelijk. Europa kan zich niet blijven verlaten op Amerikaanse bescherming en zal meer verantwoordelijkheid voor zijn eigen veiligheid moeten nemen. Maar die ontwikkeling heeft ook een schaduwzijde, benadrukt hij. In zijn boek spreekt hij over een mogelijke terugkeer van de 'Duitse kwestie'. 'Als Duitsland veruit de sterkste militaire en economische macht van Europa wordt, ontstaat opnieuw een ongemakkelijke situatie. Frankrijk beschikt immers niet over de financiële ruimte om dezelfde rol te spelen en kleinere landen zoals Nederland en België kunnen dat al helemaal niet. Daarmee lijkt het natuurlijke evenwicht tussen de andere grote landen in de EU verloren te gaan en dreigt Duitsland opnieuw te groot te worden voor Europa, een vraagstuk waarvan velen dachten dat het definitief was opgelost.'

Björn Höcke, leider van de radicale vleugel

Die zorg wordt versterkt door de opkomst van de Alternative für Deutschland (AfD). De partij staat al jaren hoog in de peilingen en een verdere electorale doorbraak valt niet uit te sluiten. Gens acht het zelfs denkbaar dat de partij rond 2029 deel uitmaakt van een regering. Het vooruitzicht van een sterk bewapend Duitsland onder invloed van een radicaal-nationalistische partij noemt hij een scenario dat Europa serieus moet nemen.

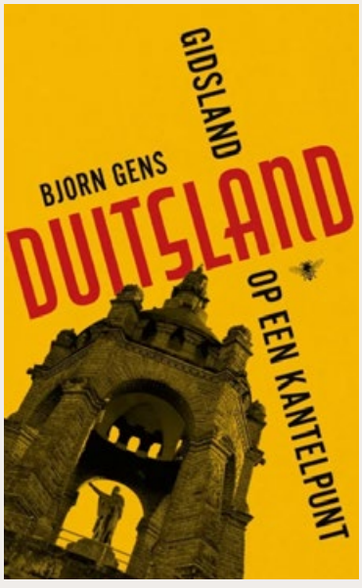
Een centrale figuur in die radicalisering is Björn Höcke, de leider van Der Flügel, de radicale vleugel van de AfD die ontbonden werd. Hoewel het AfD-succes vaak wordt geassocieerd met de vluchtelingencrisis van 2015, is de partij meer dan 'slechts' een anti-immigrantenpartij. 'Voor Höcke is deelname aan het parlement nooit een doel op zich geweest', analyseert Gens. 'Hij ziet het als een middel om poli-

e AfD radicaliseert verder’

‘Ook in deelstaten als Nordrhein-Westfalen winnen de AfD-extremisten terrein’

tieke macht te verkrijgen. Hij begrijpt dat de partij van binnenuit moest worden veroverd door ideologisch gedreven netwerken, jongerenorganisaties en denktanks.’

Die strategie bleek succesvol. ‘Oorspronkelijk werd de AfD gedomineerd door eurosceptische professoren en economen, maar inmiddels hebben radicalere krachten het initiatief van hen overgenomen en zijn de gematigden weggevlucht. Veel jongere politici en bestuurders komen voort uit de Junge Alternative, de jongerenorganisatie die uiteindelijk door de staatsveiligheidsdienst als extremistisch werd bevonden en formeel werd ontbonden. Ook prominente figuren als Ulrich Siegmund [de leider van AfD in Sachsen-Anhalt waar de partij de verkiezingen gewonnen heeft] behoren tot deze generatie radicale partijactivisten. Ze domineren de partij.’



‘Het vriendelijke gezicht van het nationaalsocialisme’

Volgens Gens is het daarom een misverstand te denken dat de AfD zich vanzelf zal matigen zodra de partij dichter bij de macht komt. ‘Het is juist het tegenovergestelde. De partij radicaliseert verder en dat geldt niet alleen voor Oost-Duitsland. Ook in deelstaten als Nordrhein-Westfalen winnen de AfD-extremisten terrein. Partijleider Alice Weidel probeerde in het verleden nog afstand te nemen van Höcke en zelfs zijn royement te bepleiten, maar heeft haar koers aangepast naarmate de invloed van de radicale vleugel groeide. Weidel ondersteunt in Noordrijn-Westfalen zelfs iemand die zichzelf ‘het vriendelijke gezicht van het nationaalsocialisme’ noemde. Binnen de partij wordt tegenwoordig eerder de positie van gematigde leden bedreigd dan die van extremisten.

Internationaal bevindt de AfD zich in een merkwaardige positie. De partij onderhoudt contacten met andere radicaalrechtse bewegingen, maar veroorzaakt ook spanningen. Marine Le Pen van Rassemblement National beschouwt de AfD bijvoorbeeld als te extreem. Waar Le Pen haar beweging bewust probeert te matigen om ooit het Franse presidentschap te kunnen winnen, werkt de Duitse politieke logica anders, legt Gens uit. ‘Omdat Duitsland geen rechtstreeks gekozen president kent, kan een radicalere strategie electorale voordelen opleveren.’

‘Steeds meer Duitsers vinden dat hun land zich minder intensief met de Holocaust zou moeten bezighouden’

Daarmee raakt Gens aan een tweede grote thema in zijn boek, de erosie van de Duitse herinneringscultuur. Decennialang bestond er een brede maatschappelijke consensus over de Holocaust en de bijzondere verantwoordelijkheid die Duitsland draagt voor zijn verleden. Die consensus wordt tegenwoordig van verschillende kanten aangevallen. ‘Höcke noemde het Holocaustmonument in Berlijn ooit een ‘monument van schande”, zegt Gens. ‘Steeds meer Duitsers vinden dat hun land zich minder intensief met de Holocaust zou moeten bezighouden.’ Hoe lang blijft Duitsland nog de *Vergangenheitsbewältigungsmeister* (dixit Jan Böhmermann), wereldkampioen in het verantwoording afleggen van je verleden?

Debat over Israël

De oorlog in Gaza heeft deze discussie verder verscherpt. ‘Wat betekent de herinneringscultuur nog als Duitsland als land met zo’n gruwelijke geschiedenis van etnische zuiveringen zich niet kan uitspreken over Gaza? Het binnenlandse debat is daardoor grimmiger geworden. ‘Beide kampen beroepen zich op het begrip *Nie wieder*, maar geven er een andere betekenis aan. Voor pro-Israëlische stemmen betekent het dat Duitsland ook in deze tijd Israël onvoorwaardelijk moet blijven steunen, waardoor ze de realiteit van Gaza soms niet onder ogen willen zien. Voor veel pro-Palestijnse activisten bete-

kent het juist dat massaal geweld en onderdrukking altijd bestreden moeten worden, ongeacht door wie die worden gepleegd. Aan die kant heerst dan vaak een blindheid over de gruwel en de impact van de Hamas-terreur op 7 oktober.'

Daardoor is het debat over Israël in Duitsland tegelijkertijd een debat over Duitsland zelf geworden. 'Voormalig kanselier Angela Merkel verklaarde ooit dat de veiligheid van Israël tot de Duitse *Staatsräson* behoort. Maar die opvatting wordt steeds vaker ter discussie gesteld. De Duitse regering blijft pro-Israël, maar onder de bevolking groeit de kritiek op het optreden van Israël in Gaza en op de Westbank. Volgens Gens maakt de Gazadiscussie duidelijk hoe een historisch trauma, dat lange tijd richting gaf aan de buitenlandse politiek, steeds minder eenduidig wordt geïnterpreteerd.

Ook de discussie over antisemitisme is veranderd. Rechts legt de nadruk op zogenoemd 'geïmporteerd antisemitisme' onder migranten, met name onder moslims. Gens erkent dat dit fenomeen bestaat, maar wijst erop dat onderzoeken eveneens aanzienlijke antisemitische opvattingen onder AfD-aanhangers laten zien. 'De vraag is daarom niet alleen in hoeverre antisemitisme van buiten komt, maar ook hoe sterk het nog altijd binnen de Duitse samenleving zelf aanwezig is.'



BJORN GENS. BEELD: AMANDINE GRULOIS

'Je moet de AfD niet gelijkstellen aan Adolf Hitler en de nazi's, maar de partij is wel fundamenteel autocratisch'

Ondanks alle zorgen waarschuwt Gens voor doemdenken. Duitsland bevindt zich op een kruispunt, maar de toekomst ligt niet vast. Veel zal afhangen van de keuzes die politici de komende jaren maken. Daarbij speelt vooral de CDU een sleutelrol. De partij worstelt met de vraag of de zogenoemde Brandmauer, het principiële cordon sanitaire tegen de AfD, nog steeds overeind moet blijven.

Gens is daar helder over. 'Het afbreken van de Brandmauer lijkt op korte termijn misschien slim, maar zal op langere termijn een vergissing blijken. Kijk, je moet de AfD niet gelijkstellen aan Adolf Hitler en de nazi's, maar de partij is wel fundamenteel autocratisch. Iemand als Höcke ziet democratie als een middel, niet als doel. Hij wil een autoritairder Duitsland. Ook Weidel is niet geïnteresseerd in het klassieke parlementaire spel. Ze noemt de andere partijen consequent vijanden van Duitsland. In dat denken belichaamt alleen de AfD de volkswil.' Juist daarom moeten democratische partijen bereid zijn compromissen te sluiten en het politieke midden proberen bijeen te houden, vindt Gens. Ook in Duitsland dreigt immers hetzelfde probleem als in Nederland en België, namelijk de uitholling van het politieke centrum ten gunste van partijen aan de uiterste rechter- en linkerflank.

Of Duitsland de huidige spanningen kan doorstaan, zal volgens Gens uiteindelijk afhangen van politieke keuzes, niet van historische wetten. 'Niets is onvermijdelijk. Duitsland hoeft niet af te glijden naar een donkere toekomst. Maar de vanzelfsprekendheid waarmee Duitsland tien jaar terug werd gezien als een stabiele democratische ankerplaats in Europa behoort tot het verleden.' ●

Bjorn Gens, Duitsland op een kantelpunt, De Bezige Bij, 304 blz., € 22,99

Column.

TAYFUN BALÇIK

Journalist en historicus.



Bob Scholte kan niks met ‘witheid’

Communist en interviewer Bob Scholte kan niks met de term ‘witheid’ en heeft kritiek op de intersectionele elite van kleur, die strijdt tegen racisme, discriminatie en ongelijkheid. Bij1, BLM en Omroep Zwart zouden ‘objectief’ te weinig hebben opgeleverd voor ‘de werkende klasse’. Kijk maar naar het aantal zetels van Bij1 in de Kamer. Te weten: nul. En wat doet Omroep Zwart met al die ‘miljoenen aan subsidies’, vraagt hij zich af.

Toen ik hoorde over deze ‘fittie’ op links over ‘klasse of kleur’, was ik eerlijk gezegd niet verrast door de kritiek van Scholte. Gesprekken die hij eerder voerde met Tofik Dibi, waarin hij *De Telegraaf* prees omdat de krant meer de taal van ‘gewone mensen’ zou spreken, terwijl die krant meerdere malen karaktermoord op Dibi (vanwege Palestina) en anderen heeft gepleegd, waren voor mij al *red flags*. Toch heb ik hem vanwege zijn harde werk op straat het voordeel van de twijfel gegeven. Ik subsidieer hem nog steeds maandelijks met een kleine donatie aan zijn mediakanaal *Left Laser*.

Maar het front dat hij heeft geopend tegen ‘woke’ – de meeste mensen die hij hiervan beschuldigt, zoals Simons, hebben zichzelf nooit zo genoemd – is een doodlopende weg als je progressief wilt zijn. Ik zou namelijk graag eerst een klassenanalyse willen zien van ‘die Amsterdamse diversiteitskliek’ en van de omvang en macht van die groep in verhouding tot de rechts-conservatieve, witte elite van Nederland. Daarbij kunnen wat mij betreft ook de hypotheekrenteaftrek, boerensubsidies voor megastallen en koloniale roof uit de Oost worden meegenomen in de analyse van historische subsidies.

Als je als communist echt zegt te strijden tegen ‘de macht’, moet je dan werkelijk je pijlen richten op mensen als Sinan Cankaya, Sylvana Simons en Jerry Afriyie? Scholte verwijt hun bovendien dat ze geen binding meer hebben met de wijken waar ze vandaan komen en waar Scholte nu zelf ook woont, zoals Rotterdam-Zuid en Transvaal, naast nog een paar andere plekken. Ziet hij hen als klassenverraders omdat ze als mensen van kleur een middenklassepositie hebben bereikt?

Dat ligt namelijk heel dicht bij de witte economische rancune waarmee Nederlanders van kleur te maken krijgen omdat ze een beetje stijgen op de maatschappelijke ladder. Ja, dat kennen we maar al te goed in Nederland, waar we sinds mensenheugenis worden weggezet als subsidieallochtonen. Zijn Nederlandse subsidies dan alleen voor witte Nederlanders?

Scholte krijgt bij Tim Hofman tweemaal de kans om zijn onvrede over de intersectionele elite van kleur (oftewel ‘woke’) te ventileren. Bij het eerste gesprek dacht ik echt: begrijpt ‘de werkende klasse’, die weliswaar geen ‘wokelogie’ heeft gestudeerd, dan wel wat de ‘marxistische dialectiek’ van de machtsverhoudingen inhoudt, een begrip dat Scholte veelvuldig gebruikt?

Terug naar witheid. Wat me opviel, is dat Scholte gekke bekken trok bij het gebruik van die term, waar hij naar eigen zeggen niks mee kan in de klassenstrijd. Maar het is ook voor de werkende klasse heel simpel uit te leggen: hoe hoger je komt, des te blanker het wordt. Ook het gesprek tussen Hofman en Scholte is daar een uiting van. Dat er tegenwoordig een paar duiders van kleur bij de omroep zitten, doet daar niks aan af. Bij Pauw & De Wit is het nog steeds witheid die de toon bepaalt.

Goed, Scholte wil de belangen van de werkende klasse dienen. Maar wat als die werkende klasse racistisch is en het racistische vuile werk moet opknappen in een rassenoorlog, zoals tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog is gebeurd? Toen hebben honderdduizenden Turkse en Koerdische mensen hun Armeense klassenbroeders vermoord in historisch Armenië. En Duitse nazi’s hebben hetzelfde gedaan met hun Joodse klassenbroeders tijdens de Holocaust. Duizenden Nederlandse arbeiders juichen de genocide in Gaza met Israëlische vlaggetjes op hun socialemedia-accounts toe. Scholte doet zelf verslag van nazi’s die dat dunnetjes willen overdoen in Nederland. Klassenverwantschap gaat dat niet tegenhouden.

Je kunt een hoge dunk hebben van de werkende klasse, maar als het erop aankomt, voert die werkende klasse vaak een rassenoorlog in plaats van een klassenoorlog. Ook een communist moet begrijpen dat klassendenken een utopie kan zijn die het vaak aflegt tegen de etnische rancuneleer. We zien dat ook in Oekraïne, waar de zogenoemde werkende klassenbroeders van Oekraïne en Rusland elkaar afslachten in de loopgraven. De kans dat de Derde Wereldoorlog opnieuw uitmondt in een rassenoorlog, is groter dan de kans dat het proletariaat een klassenstrijd voert. Het negeren van witheid helpt niet om ons daarvoor te behoeden. •

Wereld.

Met hulp van Frontex komen vl Libische detentiekampen

Op 1 oktober was het precies vijf jaar geleden dat in de Libische hoofdstad Tripoli duizenden migranten en vluchtelingen tijdens een grootschalige razzia uit hun woningen en onderkomens werden gehaald. Velen van hen belandden in de beruchte detentiecentra. Libië is voor velen nog altijd een plek van geweld, uitbuiting en detentie en Europa houdt dat systeem mede in stand, stellen getuigen en experts tijdens een herdenkingsbijeenkomst in Brussel.

MAJORIE VAN LEIJEN

In de vroege ochtend van 1 oktober 2021 omsingelden Libische veiligheidstroepen en aan het ministerie van Binnenlandse Zaken gelieerde milities de wijk Gargaresh, waar veel migranten en vluchtelingen uit Sub-Sahara-Afrika woonden. Gewapende mannen drongen woningen en tijdelijke onderkomens binnen, schoten met scherp, vernielden bezittingen en namen duizenden mensen mee. Volgens Amnesty International werden uiteindelijk meer dan 5.000 mannen, vrouwen en kinderen opgepakt.

Onder degenen die aan de razzia ontsnapten, was de Zuid-Soedanese vluchteling David Yambio. Hij rende voor zijn leven, halfnaakt omdat hij geen tijd had gehad om zich aan te kleden, vertelt hij aan de toehoorders op het evenement in Brussel. Velen werden opgepakt en sommigen overleefden de razzia niet. Samen met de mensen die waren ontsnapt, bewoog hij zich naar het kantoor van de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR in Tripoli. Daar vroegen ze niet alleen om voedsel en andere hulp, maar vooral om bescherming en een veilige uitweg uit Libië. ‘Het was onze enige optie.’

Het werd het begin van de 100 Days Protest. Duizenden vluchtelingen en migranten verzamelden zich voor het UNHCR-kantoor en eisten evacuatie naar veilige landen, bescherming en een einde aan de detentie en het geweld. Uit die mobilisatie ontstond Refugees in Libya, dat in 2024 officieel werd geregistreerd als ngo om aandacht te vragen voor de situatie in de kampen.

Yambio is inmiddels algemeen directeur van de organisatie. In Espace Buen Vivir, de cultureel en maatschappelijk geëngageerde ontmoetingsplek in Brussel waar het evenement plaatsvindt, zit hij te midden van Julia Winkler van Sea-Watch en Iftach Cohen van advocatengroep Front-LEX, die Frontex aansprakelijk stelt voor het leed in de Libische kampen. Met z’n drieën weerspiegelen ze onbedoeld de verschillende stadia waarin vluchtelingen terecht komen tijdens hun zoektocht naar gerechtigheid.

> ‘Als je zwart bent in Libië, zal niemand zich om je bekommeren´

Onderschepping op zee

Deze gerechtigheid is nog steeds ver te zoeken. Migranten en vluchtelingen die in Libië terechtkomen, verdwijnen in detentiecentra waar ze zonder proces en soms voor onbepaalde tijd worden vastgehouden. Er is sprake van overvolle cellen, een gebrek aan voedsel en medische zorg en van mishandeling, maar ook marteling, gedwongen arbeid en seksueel geweld. Sommige gevangenen verdwijnen spoorloos. Mensenrechtenorganisaties en de VN hebben de misstanden in de Libische detentiecentra herhaaldelijk gedocumenteerd.

Zwarte migranten en vluchtelingen zijn volgens getuigen extra kwetsbaar. ‘Als je zwart bent in Libië, zal niemand zich om je bekommeren en je in geen geval gaan helpen’, vertelt F.M., een vluchteling die momenteel vastzit in een van de kampen en liever anoniem blijft. In een videoboodschap aan de toehoorders vertelt hij dat hij meerdere keren probeerde Libië te ontvluchten, maar zonder succes. ‘Ik werd steeds weer onderschept op zee, door Frontex en de milities waarmee ze samenwerken.’

Dat de kans groot is op zee te worden onderschept, kan Julia Winkler beamen. Ze werkt voor Sea-Watch, een organisatie die tot doel heeft om migranten op zee te redden en naar een veilige haven te brengen, maar hierin slagen ze nauwelijks. ‘Het is meestal een race tegen de speedboten van de Libische kustwacht.’

Winkler weet precies hoe het reilt en zeilt op de Middellandse Zee tussen Libië en Italië, waar jaarlijks tienduizenden migranten de oversteek wagen naar Europa, soms in rubberbootjes en met zwembandjes die een kind zou dragen in een peuterbadje, vertelt ze. Boven deze zee vliegen de drones van Europees grensbewaker Frontex. Deze drones detecteren de bootjes en sturen de coördinaten door naar de Libische kustwacht. Deze rukt uit om de migranten op te pikken en (terug) te brengen naar de Libische detentiecentra, waar ze worden vastgezet.

Op dezelfde Middellandse Zee varen ook de reddingsboten van Sea-Watch. ‘Als onze bemanning een boot met migranten aantreft, brengen we ze naar het Italiaanse eiland Lampedusa. Dit omdat sinds 2012 niet is toegestaan om een vluchteling naar een land te brengen waar hij of zij niet veilig is en in Libië is dat momenteel het geval.’

Toch stranden onderschepte migranten in de meeste gevallen in Libië en dit heeft alles te maken

uchtelingen terecht in



DE BIJEENKOMST OVER DE SAMENWERKING MET LIBIË IN ONTMOETINGSPLEK ESPACE BUEN VIVIR IN BRUSSEL. BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

met Frontex, vertelt Winkler. ‘Frontex deelt de coördinaten van de gedetecteerde boot nu eenmaal eerder met de Libische kustwacht dan met ons.’ Dit is ook het geval als er sprake is van een boot in nood, gaat ze verder. ‘Het gebeurde bijvoorbeeld op 31 augustus dit jaar. Frontex stuurde een noodoproep uit over een boot die in gevaar verkeerde. Ons schip was klaar om te helpen en had de migranten kunnen redden. Maar Frontex gaf de coördinaten aan een Libische speedboot.’

Soms krijgt Sea-Watch de coördinaten ook, maar nooit op tijd. ‘De Libische kustwacht is met haar speedboten altijd sneller dan wij met onze boten. Het is steeds weer een race, die we altijd verliezen. De informatie vanuit de drones van Frontex is cruciaal, maar als we deze niet krijgen kunnen we in de meeste gevallen het schip niet vinden.’

Medeplichtigheid Frontex

Desondanks ziet menig Europeaan in Frontex een noodzakelijk kwaad, of helemaal geen kwaad. Het agentschap is immers ontstaan vanuit de gedachte dat migratie een gevaar vormt voor de Europese samenleving en dit gevaar moet worden bestreden. ‘Het lukt Frontex – en dan vooral directeur Hans Leijtens – keer op keer om zichzelf te presenteren als een instantie die levens wil redden’, zegt Cohen.

Maar het probleem zit niet alleen bij Frontex. Er is meer sprake van een gedeelde verantwoordelijkheden tussen Frontex, nationale grensautoriteiten, lidstaten en de Europese politiek, volgens de makers van het vierluik Poorten van Europa, dat sinds deze zomer te zien is op npo en waar ook Cohen en Yambio aan mee hebben gewerkt. In deze serie wordt duidelijk dat deze gedeelde

verantwoordelijkheid is verzand in wegkijken; niemand voelt verantwoordelijk genoeg om te staan voor de mensenrechtenschendingen die plaatsvinden.

Toch zijn Cohen en Yambio enorm teleurgesteld in de productie. Zij vinden dat de verantwoordelijkheid van Frontex voor misstanden onvoldoende wordt blootgelegd. In een gezamenlijke kritiek omschrijven meerdere ngo's de serie als een productie die Frontex zou 'whitewashen'. Er zijn inmiddels meerdere rapporten verschenen over de medeplichtigheid van Frontex in mensenrechtenschendingen van vluchtelingen, maar de Europese Commissie houdt hen een hand boven het hoofd, vindt Cohen. Daarom heeft hij al zijn hoop gevestigd op de Europese rechtbank, waar hij inmiddels meerdere zaken heeft lopen tegen Frontex.

Begin dit jaar behaalde hij zijn eerste successen. In januari oordeelde het Europese Hof van Justitie dat Frontex verantwoordelijk gehouden kan worden voor mensenrechtenschendingen aan de Europese grens. 'Dit betekent niet dat Frontex opeens anders te werk zal gaan, maar het moet zich nu verantwoorden. De rechtbank heeft het agentschap de instructie gegeven om vanaf nu transparant te zijn', legde hij destijds uit.

Nog meer bevoegdheden

Ondertussen worden de bevoegdheden van Frontex juist verder uitgebreid. Op dezelfde dag als de persbijeenkomst werd tijdens de Raad Justitie en Binnenlandse Zaken in Brussel besproken hoe deze uitbreiding eruit zou zien. Frontex zou een grotere rol krijgen bij grensbewaking, terugkeer, samenwerking met derde landen, informatie-uitwisseling en monitoring van migratieroutes.

Zo zou Frontex bijvoorbeeld een coördinerende rol kunnen krijgen in het overbrengen van vluchtelingen uit Nederland naar Rwanda, waarmee het een terugkeerovereenkomst voorbereidt, waarschuwde Europarlementariër Tineke Strik al. In Rwanda is nu al een centrum waar vluchtelingen die in Libië te maken krijgen met ernstige mensenrechtenschendingen worden ondergebracht.

> 'Het is een hele koloniale gedachte dat een EU-agentschap mag beslissen wie waar naartoe mag in Afrika'

David vindt dit absurd. 'Dit zijn de slachtoffers van hetzelfde Frontex. Als je dus genoeg gemarteld bent en bijna dood bent, dan word je uitgenodigd in Rwanda. Het is een hele koloniale gedachte dat een EU-agentschap mag beslissen wie waar naartoe mag in Afrika. Europese expats mogen gaan en staan in Afrika waar ze willen, maar wij hebben geen vrijheid van beweging in ons eigen continent.'

Lotgenoten

Frontex zegt grip te willen krijgen op migratie, maar volgens David werkt het samen met partijen die mensen er juist toe aanzetten om naar Europa te reizen. 'De meeste migranten die in Libië aankomen hebben niet per se de intentie om naar Europa te reizen. Toen ik daar aankwam, was ik dat ook niet van plan. Maar de omstandigheden in de Libische detentiekampen dwongen me om na te denken over manieren om te ontsnappen.'

David zegt nog steeds te geloven in Europa, maar dan vooral in de burgers. 'Niet in de politici.' Dat er mensen om hem heen zijn die zich inzetten voor zijn lotgenoten, doet hem goed. Toch gelooft hij dat het vooral op zijn gemeenschap aankomt om verandering te brengen. 'Wij zijn de mensen die dit hebben meegemaakt. Ik maak het nog steeds mee, door de pijnlijke herinneringen die me blijven achtervolgen en de nachtmerries.

'Ik kan niet wegkijken van wat lotgenoten die er nu nog zitten doormaken. Ik ken deze mensen en hun verhalen. Ik moet het wel vertellen, het is mijn plicht. We zijn begonnen als een protestbeweging, maar onze eisen zijn niet veranderd. De situatie is alleen maar verergerd. Daarom vraag ik ook anderen niet weg te kijken en iets te doen.' •



V.L.N.R.: IFTACH COHEN, DE DAGVOORZITTER, DAVID YAMBIO EN JULIA WINKLER. BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

Column.

BAS KOK

Schrijver en columnist.



Leesachterstand heeft een postcode

Het is kinderboekenweek. Deze leesweek wil kinderen het plezier in lezen bijbrengen. De jeugd laten ontdekken dat lezen niet alleen iets is wat op school *moet*, maar iets wat leuk of meeslepend kan zijn. Daarachter zit natuurlijk het bredere belang van leesvaardigheid en taalontwikkeling.

Deze september zijn de resultaten van een groot internationaal leerlingenonderzoek (PISA) gepubliceerd. Het neemt de vaardigheden van 15-jarige leerlingen onder de loep. Onze 15-jarigen scoren bedroevend laag op leesvaardigheid. Nederlandse jeugd leest steeds slechter; 39 procent haalt het basisniveau niet.

De oorzaken mogen diffuus zijn, het probleem is groot. Goed kunnen lezen en schrijven is essentieel voor maatschappelijk succes. Het onderwijs helpt niet altijd mee. De teksten die mijn kinderen (13 en 16) voorgeschoteld krijgen bij 'begrijpend lezen' zijn vaak zielloos. In het 2-vwo-boek van mijn jongste stuit ik op bijna archaïsche terminologie. Ze moeten zoeken naar signaalwoorden die een 'doel-middelverband', een 'redengevend verband' of een 'toegevend verband' aangeven. Poeh.

Maar schoolboeken waren altijd al saai, dus zullen die niet plotseling het probleem zijn. Er is sprake van een groot onderliggend probleem dat vermoedelijk samenhangt met hoe de samenleving zich de afgelopen decennia heeft ontwikkeld. Sociaal-economische en culturele achtergrond (de thuistaal) spelen mee, aldus het onderzoek. Tussen het sociaal-economisch hoogste en laagste kwartiel Nederlandse leerlingen gaapt bij lezen een verschil van 105 PISA-punten, een van de grootste kloven internationaal.

Sociale media zijn de ideale zondebok, maar de onderzoekers zien dit niet als de automatisch boosdoener. Dat begrijp ik. Mijn kinderen lezen en schrijven best veel op hun smartphone en tablet. Geen boeken, maar toch.

Uit het PISA-onderzoek blijkt dat kinderen over de hele linie minder zijn gaan lezen, op alle niveaus, ook bij havo en vwo. Er zitten flinke verschillen in leesvaardigheid. Zoals eerder gezegd: de een leest uitstekend, de ander belabberd. Persoonlijk zie ik een sociaal-geografisch element in het probleem. In achterstandswijken van grote steden is taalachterstand een veel groter probleem dan op scholen in Wassenaar, Blaricum en de Biltkant van Utrecht. Taligheid is zeer overdraagbaar. Het woordgebruik en accent worden flink beïnvloed door de buurt, stad of regio waarin je opgroeit.

> 'Daarom brengen hoogopgeleide ouders uit arme wijken hun kinderen met de auto naar de basisschool in die rijke wijk'

Hoewel opleidingsniveau van de ouders wel als onderscheidende factor wordt aangewezen, zijn de PISA-onderzoekers (en publieke duiders van dit probleem) terughoudend in conclusies. Begrippen als tweedeling en segregatie vallen niet. Het lijkt alsof de afnemende leesvaardigheid een virus is met een nog onduidelijke bron.

Die houding is me al te open en vrijblijvend. Als sociaal-economische achtergrond en opleidingsniveau ermee samenhangen, is dat een harde aanwijzing. Ik zie dan hoe de inrichting van onze steden, stadsdelen, woonwijken en de aldaar staande scholen met achterblijvende leesvaardigheid te maken heeft. Het lerarentekort kan er ook mee te maken hebben, schrijven de onderzoekers. En daarvan weten we dat dit vooral problematisch is op zwakke scholen in kwetsbare postcodegebieden. Daarom brengen hoogopgeleide ouders uit arme wijken hun kinderen met de auto naar de basisschool in die rijke wijk. Categorale gymnasia staan in de rijke wijken. Omgekeerd clusteren kinderen uit lagere sociaal-economische klassen in hun eigen basisscholen en middelbare colleges. Dat doet iets met hun taalvaardigheid.

Concentratie van minder lees- en taalvaardige kinderen is wellicht het echte probleem. Dalende leesvaardigheid is dan niet alleen een algemeen kwestie van "de jeugd", maar vooral een probleem van grote sociaal-geografische ongelijkheid. Zou ik als hypothese willen opwerpen. We kijken dus op de verkeerde schaal naar gebrek aan leesvaardigheid.

Prima als onderzoekers niet willen stigmatiseren. Terughoudendheid met voorbarige conclusies vind ik ook terecht. Maar we hebben het natuurlijk niet over een mysterieus virus dat plotseling opduikt. We richten onze wijken en scholen al vele jaren gesegregeerd in. Laten we stoppen met het boek der tweedeling, dan kunnen onze kinderen straks samen lezen.

Wereld.

Syrische journalisten willen hul



V.L.N.R. BESAN ZARZAR (MODERATOR), MUTASIM KHALAF, AHMAD HAJ HAMDO, KAMIRAN SADOUN. BEELD: ERIK PRINS

De val van het Assad-regime in december 2024 gaf Syriërs nieuwe hoop op vrijheid. Maar dat betekent niet dat journalisten nu zomaar kunnen schrijven wat ze willen. Tijdens een bijeenkomst over persvrijheid riepen Syrische journalisten daarom op tot meer steun voor de opbouw van onafhankelijke media in het land.

ERIK PRINS

Op 23 september kwamen Syrische en Nederlandse journalisten, activisten en beleidsmakers bij elkaar in Pakhuis De Zwijger in Amsterdam om de balans op te maken van de huidige staat van de journalistiek in Syrië. De avond werd georganiseerd door Het Grote Midden Oosten Platform, de Nederlandse Vereniging van Journalisten, Free Press Unlimited en het Syndicaat voor Onafhankelijke Journalisten in Syrië.

Onder het regime van Bashar al-Assad en diens vader Hafez al-Assad werden journalisten gevolgd en massaal gevangengenomen, zoals te zien is in de documentaire *Syria, the Forbidden Witnesses of the Assad Regime*, die Reporters Without Borders (RSF) dit jaar uitbracht.

Volgens Jan Keulen, journalist en activist voor persvrijheid, hebben journalisten in Syrië een 'enorme prijs' betaald. 'Sinds 2011 werden meer dan zevenhonderd journalisten en mediawerkers gedood', zegt hij.

Na de val van een autoritair regime als dat van Assad lijkt het logisch om de situatie van nu te vergelijken met die van toen. Maar wat betreft de journalistiek in Syrië gaat dat niet op, vertellen de journalisten. Journalisten die onder Assad werkten, vertelden dat journalistiek toen eigenlijk niet bestond.

Mediawetten van Assad

Mutasim Khalaf, journalist en medeoprichter van het Syndicaat voor Onafhankelijke Journalisten, legt uit dat we de situatie van de journalistiek onder Assad niet kunnen vergelijken met die van nu.

'Voor de val van Assad had je als journalist twee keuzes: blijf je stil en leef je je leven, of kies je ervoor vragen te stellen en die te beantwoorden? Zal ik worden gearresteerd of zelfs worden gedood als ik hierover schrijf? Nadat Assad het land was ontvlucht, moesten we vanaf nul beginnen. We hadden helemaal geen ervaring met schrijven over politiek. We vroegen ons af of we nu wel de mogelijkheid kregen om in vrijheid te schrijven en hoe we onafhankelijke platforms moesten oprichten.'

De huidige regering van president Ahmad al-Sharaa heeft de mediawetten van Assad overgenomen en gebruikt die tegen journalisten, vertelt Khalaf. 'De nieuwe regering geeft ons niet de hoop dat wij in vrijheid kunnen werken. Onlangs werden twee journalisten van ons syndicaat gearresteerd op basis van de cybercrimewet van Assad. Als je ook maar iets onwelgevalligs deelt op Facebook, dan kun je al worden gearresteerd.'

Syrië steeg flink op de ranglijst van RSF, van plek 179 in 2024 naar 141 in 2026. Maar de vrijheid van journalisten wordt nog steeds ingeperkt door instabiliteit en een zwakke economie, schrijft de organisatie. Volgens cijfers van SJA Center for Press Freedoms werden er in 2025 negenenveertig schendingen van de persvrijheid

p bij opbouw vrije pers

‘Als je ook maar iets onwelgevalligs deelt op Facebook, dan kun je al worden gearresteerd’

gesignaleerd. Zeventien journalisten werden gearresteerd, vier kwamen om en tien raakten gewond.

Ahmad Haj Hamdo, onderzoeksjournalist en medeoprichter van SIRAJ, zegt dat de situatie ‘nu beter’ is, maar ‘dit is een tijdelijke situatie’. ‘We moeten de persvrijheid op langere termijn kunnen garanderen en dat is een gedeelde verantwoordelijkheid.’

Volgens Kamiran Sadoun, journalist en onderzoeker van Koerdische afkomst, is de journalistiek in Syrië, wanneer je die vergelijkt met die in andere landen, ‘non-existent’. ‘Journalisten kunnen niet aan de echte verhalen, de gevoelige onderwerpen, werken, want dan komen ze in de problemen.’ Volgens Sadoun is het nog onduidelijk hoe journalisten moeten omgaan met dit soort onderwerpen.

Influencers

Een zorgelijke ontwikkeling op dit moment is volgens Sadoun dat het huidige ministerie van Informatie opnieuw probeert de controle te houden over het narratief. Het maakt hierbij steeds meer gebruik van influencers. ‘Influencers hebben toegang tot iedereen in de regering, zelfs de president. Journalisten kunnen dit echter niet. Influencers gaan mee in de lijn van de regering en roepen de autoriteiten niet ter verantwoording. Het gaat bij hen niet om de waarheid. Echte vragen stellen kunnen ze niet. Zij zijn dan ook geen journalisten.’

In plaats van influencers moeten journalisten meer ruimte krijgen om te werken, zegt Khalaf. Hij begon het Syndicaat voor Onafhankelijke Journalisten in Syrië om samen met anderen een nieuwe start te maken, vertelt hij. ‘Het gaat er dan niet om vóór of tegen de regering van al-Sharaa te zijn, maar om hoe wij ruimte kunnen creëren waarin wij ons vrij kunnen uiten en kunnen vechten voor onze rechten. Maar wij kunnen nog altijd niet legaal opereren vanwege de oude wet die onafhankelijke syndicaten verbood. Zo mogen we bijvoorbeeld geen kantoren hebben of grote bijeenkomsten houden.’

Om weer een betrouwbare bron voor Syriërs te worden, zullen journalisten weer in contact moeten treden met de bevolking, zegt Haj Hamdo. ‘Journalisten moeten de ogen van de bevolking zijn en kwesties uitpluizen die mensen belangrijk vinden, zoals de wederopbouw en mensenrechten. Helaas komt daar nu geen antwoord op.’

Hiertoe zal de regering moeten worden gedwongen informatie prijs te geven aan journalisten, zegt Haj Hamdo. ‘Alleen dan kunnen wij de regering controleren, bijvoorbeeld hoe zij omgaat met publiek geld.’

Khalaf voegt eraan toe dat journalisten ook het vertrouwen van Syriërs moeten zien te winnen. ‘Wanneer ik iemand wil interviewen, word ik geweigerd omdat men bang is dat ik informatie doorgeef aan het regime. Net als in de tijd van Assad. Dat zit nog steeds in het hoofd van mensen.’

Haj Hamdo: ‘Wij moeten uitleggen dat wij feiten brengen en de waarheid willen achterhalen, in plaats van een [door de autoriteiten] opgelegd verhaal. Tegelijkertijd moeten we de geschiedenis niet vergeten. We moeten de mensen eren die een hoge prijs hebben betaald tijdens de revolutie. En degenen die onder Assad verantwoordelijk waren voor de misdaden tegen journalisten, moeten ter verantwoording worden geroepen.’

‘Influencers gaan mee in de lijn van de regering en roepen de autoriteiten niet ter verantwoording’

Diversiteit in Syrië

Een van de doelen van de bijeenkomst was om te bespreken hoe journalisten in Syrië geholpen kunnen worden in hun werk.

Volgens Khalaf moeten buitenlandse regeringen niet blindelings meegaan in het narratief van de regering-Sharaa en doen alsof alles goed gaat. ‘Door de situatie onder Assad hebben journalisten onvoldoende ervaring. Om te kunnen professionaliseren, moeten we een infrastructuur van vrijheid bouwen. Aan iedereen die journalisten wil helpen, hen wil beschermen: laten we samenwerken.’

Haj Hamdo wil graag dat ngo’s journalisten gaan trainen, zodat zij meer ervaring krijgen. Ook zullen onafhankelijke media op lange termijn financieel gesteund moeten worden, zodat journalisten een leefbaar inkomen krijgen. Hij voegt eraan toe dat de regering-Sharaa moet worden bewogen om de oude mediawet van Assad te vervangen door een nieuwe.

Sadoun sluit zich hierbij aan. Als Koerd die veel ervaring heeft met journalisten in de regio’s, roept hij op om media in alle regio’s van Syrië te ondersteunen en niet alleen in Damascus. ‘Nu probeert de nieuwe regering opnieuw alle media in Damascus te concentreren. Donateurs uit het buitenland lijken daarin mee te gaan. Maar de overige regio’s mogen niet worden vergeten: Deir al-Zor, Hasaka, Idlib, enzovoort. Daar zijn nu ook veel media die steun nodig hebben.’

Ministerie van Informatie

Volgens Iris de Leede, beleidsadviseur bij Free Press Unlimited, is dit erg belangrijk. ‘In ons werk in Syrië leggen we de nadruk op pluralisme en hebben we oog voor de enorme diversiteit van het land. Het is essentieel om in alle regio’s media te hebben die op lokaal niveau alle doelgroepen kunnen bereiken.’

‘Na de val van een autoritair regime is de nieuwe regering er vaak erg op gebrand om de controle te krijgen en weer erkend te worden door de internationale gemeenschap. Wij zijn bezorgd over het feit dat het ministerie van Informatie de controle probeert te krijgen over de media. Denk aan eisen om licenties te kunnen krijgen en het bepalen hoeveel advertentie-inkomsten media mogen binnenhalen. Zo maakt zij media afhankelijk van de regering, zowel politiek als economisch. De geschiedenis heeft ons geleerd dat hoe meer restricties er worden opgelegd, hoe minder inclusiviteit er is. Dat kan op langere termijn tot instabiliteit leiden.’

> ‘Nu is een uitgelezen kans om vrije, onafhankelijke media te steunen’

Volgens De Leede zou de Nederlandse regering er bij het versterken van de band met Syrië voor moeten waken dat zij niet overgaat op ‘business as usual’. ‘Natuurlijk biedt het de kans om nieuwe zakenrelaties aan te gaan en vluchtelingen te laten terugkeren. Maar kijk ook of er daadwerkelijke verbeteringen worden doorgevoerd. Nu is een uitgelezen kans om vrije, onafhankelijke media te steunen die de regering ter verantwoording kunnen roepen, maar er ook voor kunnen zorgen dat de bevolking weer vertrouwen krijgt in de overheid.’

Activist Keulen wijst erop dat Syrische journalisten zich ook kunnen wenden tot hun collega’s in de regio. ‘Terwijl de Syrische journalisten zich opnieuw moeten uitvinden, is er zoveel expertise te vinden, zoals de Unie van Onafhankelijke Journalisten in Libanon en andere organisaties. Ik denk dat het heel belangrijk is om ook van hen te leren. Gebruik dit in combinatie met fondsen uit het Westen.’

Als eerbetoon aan de Syrische journalisten die tijdens hun werk omkwamen en aan degenen die de journalistiek weer willen opbouwen, zegt Keulen: ‘Na vijftig jaar te hebben gewerkt onder een dictatuur en onderdrukking, is het werken aan een vrije journalistiek in Syrië een werk van helden.’



V.L.N.R. ELINE DERAKHSHAN (MODERATOR), IRIS DE LEEDE, JORG ZINKEN EN JAN KEULEN

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - Drs.I.Sevinc - Bedrijfarts/verzekeringarts - i.sevinc@ergosana.nl



Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs



Medische Keuring
Levensverzekering



Verzuim &
Re-integratie



Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven

Wereld.

Waarom brengt een corruptiesc niet aan het wankelen?

Een beleggingsschandaal van 20 miljard euro raakt mensen rond president Erdogan. Toch wankelt zijn regime niet. Hoe kan dat?

TAYFUN BALÇIK

Het beleggingsschandaal in Turkije, waarbij naar schatting 20 miljard euro gemoeid is, lijkt het regime van Erdogan steeds harder te raken. Voormalig AKP-minister Fatma Kaya heeft ontslag genomen als presidentieel adviseur en wordt dagelijks samen met haar man op sociale media bespot. Volgens sommige analisten hoort corruptie bij de Turkse cultuur, terwijl anderen een afrekening zien tussen Erdogan-vertrouwelingen die zich opmaken om de macht na Erdogan over te nemen. Hoe zit het nou?

Erdogan sloeg hard om zich heen bij de opening van het politieke jaar in het Turkse parlement. 'Niemand heeft het recht om van het volk te stelen', zei hij zonder blikken of blozen. Dit terwijl bijna elke dag berichten binnenkomen over de enorme reikwijdte van het schandaal. Bedrijven die dicht bij zijn regime staan, zouden met voorkennis aandelen hebben verkocht, niet lang voordat de waarde van die aandelen kopje-onder ging.

'Dubieuze fondsen, die het vermogen van bijna een half miljoen beleggers beheerden (onder wie doodgewone 'hardwerkende Turken'), bleken onwaarschijnlijk hoge rendementen te hebben geboekt met marktmanipulatie en andere schimmige praktijken', schrijft *de Volkskrant*. Met Turkije-kenners blikken we vanuit een historisch en sociologisch perspectief terug op het zoveelste corruptieschandaal in Turkije. Hoort corruptie nou eenmaal bij de Turkse cultuur?

Corruptieschandaal van 2013 was groter

De Turkse schrijver en politicoloog Cengiz Aktar is totaal niet verbaasd over het beleggingsschandaal. Hij wil er daarom ook niet te veel woorden aan vuil maken. 'De corruptie uit 2013 was veel groter dan die van nu. En daar waren Erdogan zelf en zijn directe familie ook bij betrokken. Toen hebben Turken ook niet gereageerd. En dat zal nu ook niet gebeuren', zegt hij pessimistisch.

> Ten minste een derde van de bevolking staat nog achter het regime'

Aktar gaat ver terug om de hardnekkige corruptie binnen het Turkse systeem te verklaren. 'Sinds de Armeense Genocide [waarbij bezittingen van vermoorde en weggevoerde christenen massaal werden geconfisqueerd door de Osmaanse staat, red.], waar nog steeds geen enkele rekenschap voor is afgelegd, is de Turkse maatschappij van binnen diep verrot', zegt hij. 'In die zin verdienen Turken ook een Erdogan. Ze hebben geen principes. Ten minste een derde van de bevolking staat nog achter het regime. En of de rest spiksplinternieuwe democraten zijn, is zeer de vraag.'

> 'Turkse oligarchen hebben geen echte politieke macht'

Daarom gelooft hij er niet in dat Erdogans regime wankelt. 'Dit zal straks ook makkelijk vergeten worden', aldus Aktar.

Verschil met Poetin en Trump

Emeritus hoogleraar Martin van Bruinessen is ook weinig hoopvol. 'Vroeger dacht ik, net als veel mensen, dat de corruptie het werk was van sluwe lieden die zich onder de paraplu van de AKP verscholen en dat Erdogan zelf er niets van wist. Totdat Fethullah Gülens politiemensen die schoenendozen vol dollars vonden die Bilal [de zoon van Erdogan] niet op tijd wist te verstoppen', zegt hij, refererend aan het corruptieschandaal van 2013.

'Het hele systeem is gebaseerd op zelfverrijking van een relatief kleine groep oligarchen en kleinere kruimels die worden toegeschoven aan een islamitische middenklasse die niet protesteert omdat ze onder vorige regimes nooit aan de bak kwamen', legt hij uit. Hij wijst verder op een verschil met Poetins Rusland of Trumps Amerika: 'De Turkse oligarchen hebben geen echte politieke macht, want Erdogan houdt ze goed onder controle, hoewel minder hardhandig dan Poetin tegenwoordig doet.'

Politicoloog Safak Topkaya denkt dat zelfs in het oude, kemalistische Turkije een corrupte politicus of regering allang gevallen zou zijn. 'Tegenwoordig maakt het niet uit hoe hard de oppositie haar stem verheft: het regime gebruikt de rechterlijke macht en de media als een vrijwel ondoordringbaar schild om die stemmen het zwijgen op te leggen.'

Volgens haar kan men nu met recht spreken van een eenpartijstaat. 'Wanneer een politicus opstaat en zegt: "Dit is diefstal", kan hij de volgende ochtend voor de rechter staan of zelf het doelwit zijn. Politiek is voor ons niet langer een terrein waar oplossingen worden gezocht, maar is bijna veranderd in een strijd om te overleven en jezelf te beschermen.'

Oud-minister Fatma Kaya

De gevluchte journalist Bülent Kenes, oud-hoofdredacteur van de Turkse krant Zaman, meent in het ontslag van en het onderzoek naar ex-minister Fatma Kaya ook een zekere berekening van Erdogan te zien.

'Kaya en haar echtgenoot zijn door het Erdogan-regime uitgekozen als zondebokken om de schade te beperken die is ontstaan door een veel groter schandaal. Ze zijn daarbij voor het publiek gebracht als doelwitten van woede en haat.

handaal van miljarden Erdogan



PRESIDENT ERDOGAN SPREEKT HET TURKSE PARLEMENT TOE BIJ DE OPENING VAN HET POLITIEKE JAAR IN ANKARA. BEELD: ADEM ALTAN/AFP

Alle bewijzen en aanwijzingen wijzen er echter op dat de belangrijkste betrokkenen bij het schandaal – waarbij naar schatting 500.000 kleine beleggers voor maar liefst 20 miljard euro zijn opgelicht – afkomstig zijn uit de inner circle van Erdogan, zijn partij en zijn regime.'

Ook de gevluchte journalist Can Dündar opperde deze lokaastheorie op zijn YouTube-kanaal. Binnen het AKP-regime zouden verschillende groepen verwikkeld zijn in een machtsstrijd over de opvolging van Erdogan. Daarbij worden onder anderen minister van Justitie Akin Gürlek en minister van Buitenlandse Zaken Hakan Fidan genoemd. Fatma Kaya zou in die strijd door een van de kampen zijn opgeofferd als waarschuwing aan de anderen. Ook doen berichten de ronde dat de oud-minister dreigt uit de school te klappen over de behaalde rendementen binnen het Erdogan-regime als ze door het Turkse OM wordt opgeroepen om te getuigen.

De journalist Adem Yavuz Arslan gelooft eveneens dat er een machtsstrijd gaande is binnen de AKP en dat hierdoor informatie naar buiten is geglipt. 'Een van de meest kritieke punten binnen het regime is de vraag wie aan de macht komt na Erdogan. Enerzijds zijn er analyses dat Erdogan de macht binnen de familie wil houden door zijn zoon Bilal naar voren te schuiven, terwijl anderzijds Hakan Fidan naar voren komt als een mogelijke opvolger. Dit zijn geen vaststaande feiten, maar mijn inschatting is dat het fondsschandaal kan uitgroeien tot een instrument voor afrekeningen binnen deze machtsstrijd. Het gaat daarbij niet alleen om geld, maar ook om de vraag wie na Erdogan de controle over de staat en haar middelen zal overnemen.'

> 'Binnen het regime is de vraag wie aan de macht komt na Erdogan'

Hij is niet zo pessimistisch over het Turkse volk als enkele analisten hierboven. 'Het probleem is niet de zogenoemde principeloosheid van de Turken. Het probleem ligt bij de toegang tot informatie, organisatie en het feit dat het ter verantwoording roepen van machthebbers systematisch wordt bemoeilijkt', zegt hij en vult aan dat dit een uitgelezen kans is voor buitenlandse media om hun rol als waakhonden van de democratie te vervullen.

'In een land waar ongeveer 90 procent van de nationale media onder controle van de machthebbers staat, kunnen mechanismen van checks-and-balances en democratische controle niet goed functioneren', verklaart hij zich nader.

Morele erosie

Kenes is minder optimistisch. 'Het probleem is breder, en een groot deel van de omvang ervan komt voort uit het feit dat een aanzienlijk deel van de Turkse samenleving corruptie, misstanden en omkoping niet voldoende beschouwt als ernstige morele en politieke problemen. Anders gezegd: het diepere probleem ligt in de morele erosie van de Turkse samenleving; het corrupte Erdogan-regime is een volkomen natuurlijk en rechtstreeks gevolg van die erosie.'

Ook deelt Kenes flink uit tegen de oppositie, die geen vuist meer kan maken tegen Erdogan. 'Een aanzienlijk deel van de oppositie is in een positie gekomen waarin zij feitelijk als onderdeel van het regime functioneert. Aan de andere kant zien de oppositie dat het publiek onvoldoende belang hecht aan deze kwesties. Daardoor zijn zij geneigd onderwerpen als corruptie, omkoping en illegale verrijking te beschouwen als politiek weinig lonende thema's om centraal te stellen in hun agenda.'

Topkaya ziet in alle gebeurtenissen in Turkije geen principeloosheid, maar eerder 'uitputting en machteloosheid'.

'Van iemand die dagelijks bezig is met brood op de plank krijgen, verwachten dat hij op straat revolutionair reageert op miljardenfraude, zou naïef zijn. Daarom vind ik oordelen dat het Turkse volk de leider krijgt die het verdient, onrechtvaardig. Geen enkel volk verdient armoede, corruptie en onrecht', aldus Topkaya. ●

Wereld.

Israëlische artsen: Palestijnse ge gemarteld

Vernederd, gemarteld en medisch aan hun lot overgelaten, soms met de dood tot gevolg. Volgens Israëlische artsen worden Palestijnse gevangenen structureel gemarteld. Tijdens een bijeenkomst van The Rights Forum presenteerden zij hun bevindingen. Een Palestijnse advocaat die zelf gevangen zat, vertelde over zijn ervaringen.



PALESTIJNSE VROUWEN TONEN FOTO'S VAN GEVANGENEN TIJDENS EEN DEMONSTRATIE IN RAMALLAH, 19 APRIL 2026. BEELD: JAAFAR ASHTIYEH/AFP

ERIK PRINS

Het is stil in de volle zaal wanneer de Palestijnse advocaat Sary Khuriya zichtbaar geëmotioneerd vertelt hoe hij tijdens zijn gevangenschap in de Israëlische gevangenis Megiddo naar een pikdonkere cel wordt geleid. 'De bewaker sloeg en schopte mij, omdat ik tijdens de zitting over de verlenging van mijn detentie iets verkeerds zou hebben gezegd tegen de rechter. Het was duidelijk dat ze mij daarvoor straften. Toen brachten ze mij naar een andere afdeling die binnen de gevangenis 'Tora Bora' wordt genoemd.' Even blijft het stil. Khuriya heeft moeite zijn tranen te bedwingen.

'Het was een donkere cel, van zo'n twee bij twee meter. Ze zeiden dat ik er een week moest blijven.'

Khuriya werd in november 2023 opgepakt en naar de Megiddo-gevangenis gebracht. 'Ik dacht dat Israël een democra-

evangenen worden systematisch

tie was, in de zin dat het recht mij wel zou beschermen. Maar toen ik de gevangenis binnenkwam, wist ik gelijk al dat dit een vreselijke plek was. Een groepje gevangenen uit de bezette Westelijke Jordaanoever werd geschopt en geslagen, terwijl zij niets hadden gedaan. Ik moest mij helemaal uitkleden in het bijzijn van anderen. Toen ik verder werd geleid voor registratie, zag ik dat de bewakers vier jonge gasten opdroegen de Israëlische vlag te kussen.'

In de cel waar hij belandde, zaten ze met z'n tienen, vertelt Khuriya. 'Allemaal jongens rond de achttien, negentien uit de Westelijke Jordaanoever. Ieder van hen had verwondingen. Zij vertelden me dat ze waren gemarteld door Israëlische soldaten. In de cel stonden ijzeren bedden. De badkamer had alleen een klein kraantje. Je had totaal geen privacy, want er was geen deur. Van datzelfde kraantje moesten we water halen om te drinken, want we kregen geen water. Per drie gevangenen kregen we een bord witte rijst te eten. Zeker vier keer per nacht kwamen er gewapende bewakers naar onze cel om ons te tellen. Ze lieten ons niet slapen', zegt Khuriya.

Toen hij in 'Tora Bora' zat, werd een andere gevangene binnengebracht, vertelt Khuriya. Zijn naam was Mar'i Abdulrahman. 'Hij huilde en schreeuwde de hele dag om een dokter, maar niemand kwam hem helpen. Hij was gewond geraakt door martelingen in de gevangenis. Maar in plaats van een dokter kwam er een verpleger die hem alleen pijnstillers gaf en verder niets kon doen. Tijdens de telling de volgende dag vonden de bewakers hem op de grond. De bewakers bevalen hem op te staan, maar dat kon hij niet. Toen begonnen ze op hem in te slaan. Toen er eindelijk een arts kwam, verklaarde deze Mar'i dood. "We hebben er eentje minder", zei een bewaker.'

Toen Khuriya de verpleger later confronteerde met het feit dat hij Mar'i aan zijn lot had overgelaten en dreigde een aanklacht tegen hem in te dienen, zei hij dat Khuriya zijn mond moest houden. 'Even later kwamen vijf gewapende bewakers mijn cel in en begonnen mij te slaan en te schoppen. Zij zeiden: "Als je je mond opentrekt, zullen we je doden."'

> 'Wat we te zien kregen was een verzameling botten'

Verhoogd sterftecijfer na 7 oktober

Daniel Solomon, chirurg en bestuurslid van Artsen voor mensenrechten in Israël (PHRI), was getuige van autopsies die werden uitgevoerd op Palestijnse gevangenen. Zij waren tijdens hun detentie gestorven. Solomon vertelt dat het lichaam van Mar'i 'vol zat met blauwe plekken en gebroken ribben'. 'Hoewel dit nog niet aantoonde dat dit zijn dood had veroorzaakt, is het duidelijk dat hij zich langere tijd niet goed voelde en dat hem medische behandeling werd onthouden.' Volgens Solomon zou Mar'i kunnen zijn overleden door *homicide by heart attack*, waarbij iemands hart het begeeft als diegene zich in een erg angstige of stressvolle situatie bevindt. 'Dit moet nog verder onderzocht worden, maar ik kan dat als chirurg niet doen. De forensisch artsen die dit aanvankelijk deden, zijn Palestijns, maar krijgen sinds 7 oktober geen inreisvisum meer. Gelukkig hebben we ook getuigenissen die ons een context geven van wat er gebeurde met de gevangene.'

Volgens Mays Medleg, hoofd internationale belangenbehartiging bij PHRI, zijn de martelpraktijken tegen Palestijnse gevangenen erger geworden na 7 oktober. 'Na 7 oktober zien we een duidelijke verslechtering van de condities waarin gevangenen worden gehouden: weigering van medische behandelingen, inhumane leefomstandigheden en martelingen.'

Bovendien steeg het aantal Palestijnse gevangenen in Israël na 7 oktober. Volgens cijfers van de Israëlische mensenrechtenorganisatie Hamoked zitten op dit moment 9265 Palestijnen gevangen; in september 2023 waren dit er ruim 5000. Daarvan zitten er 3101 gevangen zonder proces, in zogeheten 'administratieve detentie'. Het door Israël gevangenzetten van Palestijnen buiten de bezette Palestijnse gebieden is illegaal volgens de Vierde Geneefse Conventie, die het verplaatsen van gevangenen buiten bezet gebied verbiedt. Het is bovendien een schending van de mensenrechten die door de Israelische wet worden gewaarborgd, schrijft de organisatie.

Uit onderzoek van PHRI blijkt dat het sterftecijfer na 7 oktober acht keer zo hoog was als ervoor. Het feit dat het stijgende sterftecijfer niet alleen te zien is in een enkele gevangenis, maar betrekking heeft op alle gevangenissen en detentiecentra, toont volgens Medleg aan dat de martelpraktijken systematisch zijn. 'Bovendien is gedwongen verdwijning sinds 7 oktober 2023 officieel beleid van het Israëlische leger. Dit maakt het moeilijk om erachter te komen hoeveel mensen overleden en op welke manier zij tot hun einde kwamen.'

Ook blijkt uit gegevens van PHRI dat gedetineerden jonger overleden. Een derde van het aantal Palestijnen dat na 7 oktober in de gevangenis overleed, was onder de dertig. Dat is een verdubbeling vergeleken met voor 7 oktober. Zo'n vijf procent was jonger dan twintig. Die groep kwam eerder niet voor in de sterftecijfers.

In juni dit jaar zaten er 376 minderjarigen in een Israëlische cel, laten cijfers van de Israëlische mensenrechtenorganisatie B'Tselem zien. Zij waren tussen de veertien en achttien jaar.

Walid Ahmad, zeventien jaar, was het eerste kind dat sinds 7

oktober omkwam in een Israëlische gevangenis. Solomon vertelt over zijn autopsie: ‘Ik had nog nooit zoiets gezien. Wat we te zien kregen was een verzameling botten. Het enige waar ik als Jood aan kon denken, zijn de foto’s van de Holocaustoverlevenden. Er zat geen vet meer aan. Hij was zwaar vermagerd en uitgehongerd. Ook al wees niets in de autopsie op de doodsoorzaak, kan men ervan uitgaan dat hij in die uitgehongerde toestand veel vatbaarder was voor onschuldige infecties als diarree.’ Solomon oordeelt dan ook dat Ahmad waarschijnlijk is overleden aan uithongering.

Dit soort schokkende gevallen maakt duidelijk dat het hier niet gaat om een plotselinge dood, maar dat gevangenen gedurende langere tijd medische behandeling wordt onthouden, vertelt Solomon. ‘Hierdoor kunnen ziektes zich steeds verder ontwikkelen, totdat dit hen fataal wordt. Wanneer je als arts sporen van marteling ziet, dan is het erg pijnlijk te zien dat de dood meestal voorkomen had kunnen worden, wat dus niet is gebeurd. In combinatie met de cijfers kun je spreken van een patroon en van een intentie om hun een basaal mensenrecht te onthouden, dat van het recht op medische zorg. Dit is een vorm van marteling’, zegt hij.

‘Dit is een vorm van marteling’



DE PALESTIJNSE ADVOCAAT SARY KHURIYA EN GESPREKSLEIDER NADIA MOUSSAID. BEELD: HANNEKE VOLLBEHR/THE RIGHTS FORUM

Als zij al worden behandeld in een Israëlisch ziekenhuis, dan worden gevangenen daar geboeid en geblinddoekt. Solomon vertelt over een patiënt die hij na een operatie vastgebonden aan zijn bed zag liggen. ‘Dit is een openlijke schending van conventies die Israël zelf heeft getekend.’

Verschillende mensenrechtenorganisaties bevestigen het beeld dat de Israëlische artsen schetsen. In maart dit jaar waarschuwde VN-gezant Francesca Albanese dat martelingen die voorheen in het geniep plaatsvonden, ‘staatsdoctrine’ waren geworden. Zij sprak van een ‘regime van georganiseerde vernedering, pijn en dehumanisering, van hogerhand mogelijk gemaakt’.

Op basis van getuigenissen van gedetineerden concludeerde B’Tselem al in augustus 2024 dat er sprake was van een ‘systematisch, institutioneel beleid gericht op het continue misbruik en martelen van alle Palestijnse gevangenen in een netwerk van martelkampen’. Volgens de organisatie heeft de dehumanisering van Palestijnen sinds de oprichting van de staat Israël ertoe geleid dat er extreem geweld tegen hen is gebruikt, te zien in

de mishandeling van de gevangenen, maar ook in de genocide in Gaza.

Militaire boycott

Om deze martelpraktijken te helpen stoppen, zal de Nederlandse regering veel meer moeten doen, vertelt Gerard Jonkman, directeur van The Rights Forum, in een gesprek met de Kanttekening. ‘Er moet veel meer druk worden uitgeoefend op Israël. Nederland heeft [bij het Internationaal Gerechtshof in juni 2023, red.] samen met Canada een rechtszaak aangespannen tegen Syrië vanwege martelingen daar. Waarom zou de Nederlandse regering niet iets soortgelijks doen tegen Israël?’

Volgens Jonkman zouden we niet op Europa moeten wachten om de druk op Israël op te voeren. ‘Nederland kan zelf heel veel doen, of samen met gelijkgestemde landen. Dat zagen we bijvoorbeeld bij het verbod dat Nederland instelde op import uit de nederzettingen. Terwijl vaak werd gezegd dat dat alleen in Europees verband kon, zien we nu dat steeds meer landen dit zelf zijn gaan doen.’



MAYS MEDLEG (PHRI), DE ISRAËLISCHE ARTS DANIEL SOLOMON EN NADIA MOUSSAID. BEELD: HANNEKE VOLLBEHR/THE RIGHTS FORUM

‘Alle samenwerking tussen Nederland en Israël op militair gebied moet gestaakt worden’

Jonkman vindt dat Nederland ook op militair gebied de druk op Israël zou moeten opvoeren. ‘Aangezien heel veel [van dit soort martelpraktijken, red.] gebeurt onder toezicht van of zelfs door het leger, is een totale militaire boycott op zijn plaats. Alle samenwerking tussen Nederland en Israël op militair gebied moet gestaakt worden. Terwijl de regering zegt dat deze samenwerking is beperkt tot de grenzen van 1967, is dat in de praktijk niet het geval. Een militair met wie je samenwerkt en met wie je kennis opdoet, zal dat niet vergeten als hij bezet gebied binnenkomt.’

Ook zou Nederland moeten stoppen met het inkopen van wapens en andere militaire goederen uit Israël, zegt Jonkman. ‘Die wapens zijn getest op Palestijnen in Gaza en ander bezet gebied, en daarom zou je die niet moeten willen.’

Jonkman ziet, ondanks het uitblijven van maatregelen door de Nederlandse regering, wel dat er in Nederland steeds meer bewustzijn is. ‘Ik ga ervan uit dat mensen echt wel gaan zien wat er in Israël gebeurt. Daarom is het belangrijk dat ooggetuigen en slachtoffers van marteling aan het woord komen tijdens dit soort evenementen. Ik hoop dat Nederlandse politici dit ter harte nemen.’

Na zijn vrijlating kon advocaat Khuriya alsnog aangifte doen op het politiebureau en nu loopt de zaak bij de rechtbank, vertelt hij. Hoewel hij vanwege zijn getuigenis slachtoffer is van intimidatie in Israël, blijft hij voor de zaak vechten, ‘want ik heb mezelf toegewijd aan Mar’i’. ●

Wereld.

NAZA: schokkende documentair in Gaza



YUVAL ABRAHAM INTERVIEWT EEN ISRAËLISCHE MILITAIR IN DE DOCUMENTAIRE NAZA

Recensie | In *NAZA* vertellen Israëlische militairen over hun rol bij de genocide in Gaza. Het doden van Palestijnen gaf een 'gevoel van zingeving', zegt één van hen.

MARISKA JANSEN

Ronduit schokkend is het. De getuigenissen van jonge Israëlische militairen en medewerkers van inlichtingendiensten die in de documentaire *NAZA* vertellen over hun bombardementen op Gaza. De aanvallen begonnen na de terreuraanval van Hamas op 7 oktober 2023, waarbij uiteindelijk meer dan 1200 mensen omkwamen. In Gaza staat het officiële dodental inmiddels boven de 70.000. Sommige deskundigen becijferen dat het er wel honderdduizend zijn. Overal liggen nog lichamen onder het puin. Experts spreken van een genocide.

De makers van NAZA, de Israeliërs Yuval Abraham en Rachel Szor, wonnen in 2025 samen met Palestijnse collega's een Oscar voor *No Other Land*, over het geweld van het Israëlische leger tegen een dorpje op de Westelijke Jordaanoever. Aan *NAZA* werkten ze drie jaar. Ze spraken met 24 landgenoten die bij de moordpartijen van het Israëlische leger en de inlichtingendiensten betrokken zijn.

De interviews vinden 's avonds in het geheim plaats, in het donker op het dak van een hoog gebouw in Tel Aviv. De geïnterviewden hebben een onherkenbaar gemaakt gezicht en stem vanwege het gevaar als hun identiteit bekend wordt.

De bekentenissen en de stiltes die vallen, worden afgewisseld met shots van inwoners van Tel Aviv die comfortabel onderuitgezakt op de bank in hun appartement naar het achtuurjournaal kijken. Wat krijgen zij daar voorgeschoteld, vraag je je af. En ook: de mensen in Gaza die nu dood zijn, woonden ooit ook in soortgelijke appartementen.

NAZA komt van *Nezek Agavi*, een militaire term en betekent zoiets als nevenschade in het Hebreeuws: de verwachte burgerdoden die vallen bij het uitschakelen van Hamasleden in Gaza. Wanneer een Hamaslid wordt gebombardeerd – en dat doen ze het liefst in de nacht als hij thuis is, vertelt één van de Israëliërs – en hij bijvoorbeeld een vrouw en vijf kinderen heeft, dan betekent dat zes NAZA. Zo moet je het zien.

NAZA kreeg op het filmfestival van Venetië de Speciale Juryprijs en een applaus van ongeveer 25 minuten. In Israël leidde de

re geeft inkijk in genocide



afneemt 'van iedereen die slecht spreekt van Israëlische soldaten' en een andere die de schadevergoeding bij laster twintig keer zo hoog maakt.

In de documentaire, die in de bioscoop is te zien en waarvan ondergetekende journalist de voorvertoning zag, vertellen militairen hoe Palestijnen in Gaza op grote schaal worden gevolgd en afgeluisterd. Telefoons geven informatie over waar mensen werken, wonen en slapen. Gesprekken worden afgeluisterd. Militairen kunnen daardoor ook horen wat er na bombardementen gebeurde, wanneer gezinnen, kleine kinderen, vaders en moeders het uitschreeuwden van wanhoop en pijn.

Dat de opnames in Tel Aviv plaatsvinden, is omdat daar het belangrijkste militaire hoofdkwartier blijkt te liggen. Veel mensen die binnen de inlichtingendiensten betrokken zijn bij de bombardementen, komen uit de stad. Een medewerker vertelt over een twaalfjarige Gazaanse jongen die hij doodschoot. Via een drone met camera kon hij de jongen zien. Later zag hij hoe straathonden van zijn lichaam aten. Zijn eigen rol binnen zijn team is technisch, niet moreel, vertelt hij.

'Later zag hij hoe straathonden van zijn lichaam aten'

Een andere militair vertelt over het schieten op Palestijnen bij voedseldistributiepunten in Gaza. Er stond een lange rij mensen die over een brug bij het uitdeelpunt uitkwam. De mensen die probeerden de rij te omzeilen, werden beschoten. Niet iedereen werd dan gedood, een paar. Per dag? Nee, per uur. Het was net een spel, zegt hij. 'Beschrijf je nu een massamoord?', vraagt Abraham.

'Ze dachten niet aan de mensen die ze doodden'

Een van de geïnterviewden vertelt dat hij vroeger met zijn school naar Europa ging om concentratiekampen te bezoeken. Hij vroeg zich dan af: waarom kwam er niemand in opstand? Nu begrijpt hij het. Nazi's vindt hij nog steeds slechte mensen. Maar wat is hij dan, vraagt hij zich af. Hij weet het niet. Abraham vraagt hem of hij vindt dat wat in Gaza gebeurt genocide is. 'Ja', antwoordt de militair. Volgens hem gebeurt het doden van mensen doelbewust.

Een militair vertelt over zijn werk achter een computerscherm. Het doden van mensen gaf hem 'een gevoel van zingeving'. Het kon grappig zijn en de sfeer was goed, vooral wanneer een aanval succesvol was.

Vanuit de legerleiding werd gevraagd of de militairen misschien psychologische hulp nodig hadden. Volgens hem was dat niet nodig. Ze dachten niet aan de mensen die ze doodden.

Hoeveel mensen hij zelf heeft gedood of bij hoeveel doden hij betrokken was? Duizenden, antwoordt hij.

Dan volgen beelden van de Holocaustherdenking in Israël. Een sirene klinkt. Auto's op een drukke weg komen tot stilstand. Sommige mensen stappen uit en blijven staan. De Holocaust was zo schokkend vanwege de systematische rationaliteit die erachter zat: het uitdenken van hoe je op efficiënte wijze zoveel mogelijk mensen die je ontmenselijkt hebt, kunt doden. Het doet denken aan het mechanisme dat ook achter de technische bombardementen en executies op de bevolking van Gaza zit.

Aan het einde van de pikzwarte documentaire laat *NAZA* beelden uit Gaza zelf zien.

Een vader zoekt in het puin van ingestorte gebouwen naar zijn gezin. Hij roept hun namen: Selma, Said. Het blijft stil. Dan ziet hij onder een ingestorte betonnen plaat de benen van meerdere kinderen uitsteken. Ze zijn dood.

De vader huilt.

'Had ik je niet gezegd om op je moeder te passen, Said…'

Daar eindigt de documentaire. Met daarna de boodschap dat het leed nog niet ten einde is. Het doden van Palestijnse burgers in Gaza gaat gewoon door.

Als de bioscoopzaal leegloopt, blijft een oudere vrouw zitten, ze huilt. Een jongere vrouw staat er aangedaan naast. ●

film tot woedende reacties. De Belgische krant *De Morgen* meldt dat een menigte zich voor het ouderlijk huis van Rachel Szor verzamelde. De minister van Cultuur noemde de makers landverraders en wil hun nationaliteit afpakken. Premier Netanyahu kondigde twee nieuwe wetten aan: één die de nationaliteit

Kunst & Cultuur.

Maand van de geschiedenis | Afro-Amerikaanse gevechtspiloten hielpen Europa bevrijden



EEN MAJOOR LOOPT LANGS DE EERSTE GROEP PILOTEN IN OPLEIDING VAN DE TUSKEGEE AIRMEN, 1941. BEELD: WIKIPEDIA

Maand van de geschiedenis | Afro-Amerikaanse gevechtspiloten, de Tuskegee Airmen, hebben hun steentje bijgedragen aan de bevrijding van Europa. Deze wereldberoemde helden zijn in Nederland nagenoeg onbekend.

EWOUT KLEI

De Tuskegee Airmen waren de Afro-Amerikaanse gevechtspiloten die ook een aandeel hadden in de bevrijding van Europa. In Nederland zijn ze vrijwel onbekend, wat komt omdat deze zwarte piloten in Italië gelegerd waren en hun missies uitvoerden boven Tsjecho-Slowakije, Oostenrijk, Hongarije, Polen en Duitsland.

De Tuskegee Airmen kwamen van Tuskegee University in de Verenigde Staten, de eerste zwarte universiteit. Ze werden, net als zwarte soldaten in het Amerikaanse leger, gediscrimineerd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog mochten zwarten geen piloot worden bij de Amerikaanse luchtmacht. De eerste Afro-Amerikaanse gevechtspiloot, Eugene Bullard, vloog daarom in dienst van de Franse luchtmacht. Dankzij de lobby van de National Association for the Advancement of Colored People werden de discriminerende bepalingen tegen zwarten in de luchtmacht in 1939 deels opgeheven, met als gevolg dat toen de Verenigde Staten in de Tweede Wereldoorlog verzeild raakten er ook een groep zwarte gevechtspiloten klaar stond om tegen de nazi's te vechten.

> 'Op 24 maart 1945 begeleidden de Red Tails een grote groep bommenwerpers tot diep in Duitsland'

De Amerikaanse luchtmacht was raciaal gesegregeerd. De zwarten hadden dus hun eigen groep en waren niet gemixt in eenheden met witte piloten. Ook waren er relatief weinig zwarte piloten. De Tuskegee Airmen werden niet meteen ingezet. Dat gebeurde pas in 1943 in Noord-Afrika. De Afro-Amerikaanse piloten vlogen in P40's en P39's, toen verouderde vliegtuigen, en hadden als taak om gronddoelen uit te schakelen. In Italië kregen ze meer taken en uiteindelijk ook betere vliegtuigen: eerst de P47 Thunderbolt, daarna de P51 Mustang.

Om zich te onderscheiden van de andere P51's verfden de Tuskegee Airmen de staarten van hun vliegtuigen rood. Daar komt de bijnaam Red Tails vandaan. De Red Tails kregen als taak Amerikaanse bommenwerpers te begeleiden. In tegenstelling tot veel andere escortjagers bleven de Red Tails zich altijd aan de missie houden en de bommenwerpers beschermen, in plaats van dat ze voor persoonlijke eer en glorie Duitse jachtvliegtuigen gingen achtervolgen en de bommenwerpers onbeschermd achterlieten. Hierdoor kregen ze het respect van de andere piloten, die aanvankelijk helemaal niet wisten dat de Red Tails gevlogen werden door zwarte piloten.

Op 24 maart 1945 begeleidden de Red Tails een grote groep bommenwerpers tot diep in Duitsland. Ze werden aangevallen door de eerste straaljagers, de roemruchte Me 262's. De zwarte piloten wisten echter hun mannetje te staan en haalden enkele straaljagers neer.

Yellow Letters: Een Turks echtpaar verliest alles door repressie van de staat



YELLOW LETTERS

Recensie | Wat gebeurt er als de staat het op je gemunt heeft? In *Yellow Letters* raakt een Turks echtpaar alles kwijt.

● MARISKA JANSEN

Een gevierde actrice verliest haar contract bij het vooraanstaande theatergezelschap waar ze werkt. Haar man, een beroemd toneelschrijver en hoogleraar dramaturgie, raakt eveneens zijn baan kwijt. Het Turkse echtpaar dat centraal staat in de film *Yellow Letters* wordt door repressie van de staat langzaam maar zeker naar de rand van de afgrond gedreven. De titel verwijst naar de gele brieven waarmee Turkse kunstenaars na de mislukte staatsgreep van 2016 te horen kregen dat ze hun baan kwijt waren, vertelt de Turks-Duitse regisseur Ilker Çatak aan de *Filmkrant*. 'Mensen werden ontslagen om idiote redenen, bijvoorbeeld omdat ze backstage een sigaret hadden opgestoken.'

Het aangrijpende verhaal staat symbool voor het lot van honderdduizenden Turken, niet alleen kunstenaars, maar ook journalisten, academici, ambtenaren, leraren en vele anderen, die sinds 2016 te maken kregen met onderdrukking door de Turkse autoriteiten. Tegelijkertijd waarschuwt de film ook voor de opkomst van autoritaire partijen en politici in het Westen, zoals in Duitsland waar de extreemrechtse partij Alternative für Deutschland onlangs twee belangrijke verkiezingen won. Dat de film niet in Turkije maar in Duitsland is opgenomen, is deels een praktische keuze. Filmen in Turkije is voor kritische cineasten riskant. Maar het Duitse decor is ook een boodschap: Berlijn verbeeldt Ankara en Hamburg Istanbul. Een schot voor de boeg, heet dat.

Waarom de levens van Aziz en Derya, prachtig gespeeld door Tansu Biçer en Özgü Namal, nu eigenlijk kapot moeten, blijft onduidelijk. Tijdens de eerste zitting van de rechtszaak, waarop ze eindeloos moeten wachten – ook dat wachten is een middel waarmee een repressief bewind mensen onderdrukt – blijkt dat Aziz geen enkele kans maakt. Er is heimelijk een opname gemaakt van een college waarin hij studenten aanmoedigt om te demonstreren. Ook vallen er beschuldigen als terrorisme en belediging van de president. En wie trekt er nou eigenlijk aan de touwtjes? Het regime zelf blijft buiten beeld. We zien alleen mensen met gewone banen die bevelen uitvoeren.

Op de achtergrond speelt ook een vorm van klassenressentiment mee. Het stel behoort tot de seculiere bovenklasse, met eigen progressieve opvattingen. Dat geldt ook voor de feministische moeder van Aziz, bij wie ze uiteindelijk onderdak vinden als ze uit hun huis worden gezet. Maar als de wanhoop nabij is, zoeken ze contact met de conservatieve broer van Derya, die een winkel heeft in goedkope huishoudelijke artikelen. Die toont weinig medeleven en heeft maar al te goed door dat de verhoudingen zijn veranderd: het echtpaar, dat vroeger op hem neerkeek, is nu van hem afhankelijk.

Een zichtbaar ongemakkelijke Aziz moet mee naar het vrijdaggebed in de moskee. Het levert hem een baan als taxichauffeur op. De hardnekkige wens van het bovenklassepaar om hun dochter koste wat kost naar een privéschool te sturen, komt tegelijk arrogant en tragisch over. Waarom kan ze niet naar een gewone school net als haar neven? Zijn die soms te min?

De spanningen en ruzies binnen het vroeger liefdevolle stel nemen zienderogen toe. In ruim twee uur zien we hoe de autoriteiten een gezin ontwrichten, zonder dat het einde van hun ellende in zicht komt. *Yellow Letters* is beklemmend en vraagt wat van de kijker. Na afloop merkte een bezoekster op de achterste rij op dat ze het wel een lange zit had gevonden. Ja, dacht ik, dat kun je vinden omdat het voor jou en mij fictie is. Voor veel politieke vluchtelingen die hier wonen, was dit dagelijkse realiteit. ●





dK.Academie

Maandelijks opzegbaar

voor **€29,95** p.m.



dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform *de Kanttekening*.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek uit de reeks *Elementaire Deeltjes* van Amsterdam University Press, waarover het *Nederlands Dagblad* recenseert: 'beter dan Google en Wikipedia samen', ter waarde van € 15,00 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van € 12,50 per maand.
- Een abonnement op het maandblad van *de Kanttekening* inclusief digitale toegang ter waarde van € 12,95.
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducé per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in *de Kanttekening* uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts € 29,95 per maand.

In samenwerking met:

HOME ACADEMY
HOORCOLLEGES VOOR THUIS OF ONDERWEG

Amsterdam University Press